

FARKAS ERIKA

A Krisztust sirató Mária a katolikus irodalmi hagyományban és az Ómagyar Mária-siralom

Jelen dolgozatomat kétéves anyaggyűjtés előzte meg. Kezdetben azt a feltételezést próbáltam bizonyítani, hogy a Krisztus szenvedéseivel foglalkozó irodalmi hagyomány: középkori devóciós passiók, barokk prédikációk és imádságok, XVIII. századi iskoladramák és XX. században felgyűjtött ún. archaikus, népi imádságok mögött elsődleges forrásként az ÓMS-t lehet megjelölni, mint alapművet, amelyből ez a hagyomány kinőtt. Módszerem a következő volt: motívumokra bontottam az ÓMS teljes szövegét, és ezeknek a motívumoknak (képeknek, gondolatoknak, kifejezéseknek) a felbukkanásait kísértem végig a fenti irodalmi anyagon. A szemléből kiderült, hogy az ÓMS motívumaival valóban olyan gyakran lehet találkozni a katolikus kegyességi és prédikáció irodalomban, ami már semmiképpen sem tekinthető véletlennek. Úgy véltem, hogy az ÓMS egy olyan alapmű, amelynek a motívumkinccse, toposzkészlete továbbhagyományozódott a későbbi korok műveibe. Úgy gondoltam, hogy az ÓMS alapot nyújthatott a későbbi poézisnek, és hogy motívumaira számos új mű épült. Mintha nyersanyagot nyújtott volna a későbbi korok alkotásainak: használatát feltételeztem alapként, amelyre felfűzték az új gondolatokat, illetve töltelékelemként, betételekénti visszacsengését vélelmeztem. Feltételeztem, hogy magában nem tudott volna ekkora hatást kifejteni, és úgy véltem egy olyan közvetítő közegre lehetett szüksége ehhez, amely széles rétegek által ismert és elfogadott volt, modern szóval élve kanonizált iratnak kellett lennie. Kezdetben merészen, majd egyre görcsösebben igyekeztem bizonyítani azt, hogy léteznie kellett egy műnek –, de hogy ez mi volt: misztériumjáték-e vagy passió-e, azt magam sem tudtam –, amelyben fontos betétként kellett szerepelnie az ÓMS-nak. Gyűjteményes kötetet feltételeztem, amelyet az általam vizsgált művek szerzői ismerhettek.

Azonban a széleskörű anyaggyűjtés nem látszott igazolni sem kiinduló hipotézisem, sem a feltételezett végkövetkeztetésem. A berendezett adatokat végignézve már magam sem hittem, hogy akár szóbeli, akár írásbeli hagyomány útján ismerte volna bárki is az ÓMS szövegét a későbbi szerzők közül, akiknek a műveiben fellelhetők az ÓMS egyes motívumai. Be kellett látnom, hogy ehhez az egyezések nem elég szorosak, és nem elég sűrűek. Az ÓMS és az általam bemutatott későbbi szövegek közötti feltételezett genetikai kapcsolatot tehát el kellett vetnem.

Azonban az adatok ismételt átvizsgálásával most már azt látom bizonyítottnak, hogy a katolikus irodalom különféle ágaiban, Krisztus szenvedéseinek feldolgozásában létezik egy, a Biblia tartalmával nem egészen azonos, évszázadokon keresztül szívósan továbbélő, tovább öröklődő hagyomány. Ez a hagyomány már igen korai időpontban, és igen gazdag motívumkinccsel jelenik meg az ÓMS-ban. Ennek bizonyítása még az eddigiekhez képest is megemeli az ÓMS rangját, világosabbá teszi irodalmi helyét, helyzetét, egy hosszabban élő hagyomány első magyar nyelvű összegzését ismerhetjük benne föl, s ahogy gyakran megesik, ez az első összegzés a későbbiekben is a legjobbnak, legszebbnek bizonyul. Most már valószínűbbnek látszik, hogy a középkori ájtatossági és misztikus irodalomban, és valószínűleg alapvetőnek tekinthető összegző teológiai művekben latin nyelven alakulhatott ki az a hagyomány, amelyben az ÓMS és a bemutatott összes későbbi mű gyökerezik. Ez persze ismét csak feltételezés.

Így most jelen dolgozatomban ezt a létező katolikus hagyományt kívánom bemutatni. Módszerem a következő: összehasonlító elemzést kívánok adni ezen hagyomány toposzainak első (ÓMS) és egyes későbbi megjelenései között, hogy ezáltal is szemléltessem, hogy az ÓMS az a mű, amelyben a hagyomány a legteljesebben összegződik.

A HAGYOMÁNYRÓL:

Az Ómagyar Mária-siralom (továbbiakban csak a megszokott jelöléssel: ÓMS) a szenvedéstörténet egy mozzanatát dolgozza fel, amikor Jézus már aléltan függ a kereszten, s annak tövénél a fájdalmas Anya kesereg. A keresztre feszített Jézus-alakja pedig az egyházi hagyományt vetíti előre.

Szerintem egy irodalmi tárgyú dolgozat sem mellőzheti ennek a hagyománynak a bemutatását. Nem csak a hagyománytisztelet miatt, hanem mert úgy vélem igazán érdekes is.

Az egyház a húsvét előtti hetet nagyhétnek hívja, és különösképpen emlékszik meg az utolsó vacsorával az oltári szentségről, Nagypénteken Krisztus kínszenvedéséről, Nagyszombaton este a feltámadásról, Húsvét vasárnapon pedig már a feltámadott Krisztust ünnepli. Virágvasárnap olvasták fel Máté evangéliumából a szenvedéstörténetet, Nagyszerdán Márk, Nagycsütörtökön Lukács, Nagypénteken János pedig evangéliumának szenvedéstörténeti részét.

Meglehetősen régi, hogy oratórikus keretek közt párbeszédese formában előadták énekelve vagy csak egyszerűen prózában a passió szövegét. Az hogy előadták annyit jelent, hogy szereplők voltak – volt egy evangélista, Jézus, egy római katona, Péter, aki háromszor tagadta meg Jézust, Pilátus, az ács, aki segített a kereszt cipelésében, és természetesen a két lator, de főleg a jobb lator kapott kiemelt szerepet, mert ő ismerte fel Jézust. Az pedig, hogy oratórikus keretek közt adták elő annyit jelent, hogy énekelve adták elő az eredeti bibliai szöveget, általában népnyelven, jelmez nélkül, és nem színpadon, hanem a középkorban még a templom szentségében, a barokk idején pedig fenn a kóruson.

Akkor lépnek egy nagyot, amikor a szerző kilép ebből a biblikus szövegből, és az érzelmekre apellálva, szabadon költi át a szöveget. Így születnek meg a dramatikus prédikációk, majd később a szenvedéstörténeti misztériumjátékok.

Nagypéntek a csíki székelység ajkán itt-ott hosszúnap, az északi csángókén: aszupéntek, az ősi egyházi hagyomány Nagyszombattal együtt a böjt és gyász napja. Mégsem pirosbetűs ünnep: Krisztus nem a Kálvárián, hanem húsvét hajnalán d-csöült meg. Viszont a kálvini felfogás szerint a megváltást már Krisztus kereszthalála meghozta. Ezért a református egyház nagypénteket tekinti legnagyobb ünnepének.

Nagypénteknek a hívő katolikus néphagyományban több egymással állandóan vegyülő, újabbnál újabb változatokat teremtő megnyilatkozása van. Természetesen a *passió*, népiesen *pársió*, *pásió* emelkedik ki, vagyis Jézus kínszenvedése és kereszthalála, továbbá a keresztnek és az *arma christi* néven összefoglalt kínzóeszközöknek legendákban, énekekben, elmélkedő imádságban épületes szándékkal való számbavétele. Igen jelentős a passiónak a misztériumjátékokban, felvonulásokban, Mária-siralomokban való földidézése, elsiratása is. Mindezeket legtöbbször már nem a kánoni evangélium, hanem az apokrif hagyomány, legenda és látomás ihlette. Kívül kerül a liturgia kötelékén, bár nem szakad el tőle.

A kínszenvedésről való ájtatos megemlékezés természetesen nincs kötve a nagyböjthöz, nagyhéthez, nagypéntekhez, bár ez az időszak szentesíti. Alkalmसरűen sorra kerül pénteki napokon, továbbá búcsújáró helyeken végzett ájtatosságokon, halotti virrasztásokon, mindennapos magánáhitatban is.

Jézus a keresztet hordozván, *kiméne azon helyre, mely agykoponya helyének mondatik, zsidóul pedig Golgotának* (János 19, 17). A *Kálvária* latin képzésű szó.

A Kálvária a kereszthalál színhelye, ahol a hagyomány szerint Ádám sírja volt. Erre emlékeztet a kereszthalál tövében ábrázolt koponya, amely a legenda jelképes nyelven a bűnbeesés és megváltás összefüggését fejezi ki.

Katolikus tanítás szerint a passió a Kálvárián való beteljesedéssel az első miseáldozat, amelyet engesztelő halálával a Fiú mutatott be az Atyának. Ez ismétlődik meg vérontás nélkül a katolikus kultusz leglelkében, a szentmisében.

A kereszt a keresztény ókor és koraközépkor jámborságában és művészetében győzelmi jel, az üdvösség fája, amelyen Krisztus királlyá dicsőül. A keresztesháborúk Szentföld élménye nyomán, főleg franciskánus értelmezésben inkább Istenemberre emlékeztet.

A Kálvária ábrázolása is visszatükrözi az áhítat korszakait. Eleinte csak azok jelennek meg a keresztfa alatt, akiket a kánoni evangéliumok említenek: a Szűzanya, János, Mária Magdolna. Később, a román kor Krisztus királyának szimbolikus és allegorikus alakok hódolnak, hangsúlyozván a dogmát: a megtestesülést és a keresztalállal való megváltás misztériumát. Egyes ábrázolásokon nyilvánvalóan a Grál-legenda ihletésére angyalok is föltűnnek, amint az Úr kicsorduló vérét kehelybe gyűjtik. Ez a megfogalmazás misekódexekben, korai nyomtatott misekönyvekben is sűrűn előfordul.

A passió épületes szándékkal való szemléltetésével, megjelenítésével találkozunk középkori templomaink falfestményein, szárnyasoltárain, nagybőjti leplein. Maga az egész szenvedéstörténet a virágvasárnapi és nagypénteki liturgiában hangzik el az evangéliumi passiószövegek anyanyelvi előadásában. Mindezek együttesen ihletik a misztériumjátékokat és vezeklő körmeneteket, a stációjárást, a Kálvária és Szent Grádics (Scala Sancta), szentsír kultuszát, továbbá a népi ájtatosságok vázlatos gazdagságát.

A liturgiában és ikonográfiában, a legendákban és szakrális folklórban évszázadokon át különleges helyet foglalt el az *arma christi* kultusza.

Az *arma christi* az apokrif iratokban és középkori legendákban Krisztus kínozási eszközeinek összefoglaló neve. Együttal azonban *signa* is: a feltámadt és újra eljövendő Krisztusnak fölségjelvényei. A kereszt mellett idetartoznak a töviskorona, lándzsa, szögek, botra tűzött szivacs, 30 ezüstpénz, kakas, ostor, oszlop, amelyhez az Urat odakötötték, nádszál, harapófogó, Veronika kendője (sudarium), az INRI-titulus, három kocka, kalapács, fűrő, kötél, szarkofág, halotti lepel.

Nagypéntek és húsvét titkának évről évre való mélyebb átélésére, megünneplésére egyrészt a passiójátékok, nagypénteki misztériumok, felvonulások, másfelől ájtatosságok: keresztút, fájdalmas olvasó, főleg pedig a Mária-siralom adtak alkalmat. A dogmatikus-liturgikus eredetű misztérium és a kötetlenebb, népies devóció szakrális élményvilága egyformán ihleti, formálja a hívő közönséget.¹

A MŰFAJRÓL:

Az ÓMS műfaja siratóének. A Néprajzi Lexikon szerint ez egy recitáló, kötetlen énekforma, melyben a hozzátartozók fennhangon siratják az elhunytat. Ismertebb elnevezései: jajszó, kesergés, siralom, sirató, sorolás, számolódás. Történeti múltja a kereszténység előtti korszakba vezet. A középkori krónikák említik, hogy az elhunyt vitézeket megsiratták, mégpedig a siratóének egyes szám első személyben, vagyis a halott nevében szólalt meg. A középkortól kezdve a népszerű nemzeti nyelvű Mária-siralom szókészlete, fordulatai hatottak a népi siratóénekekre. A kötetlen recitatív szöveg tartalmazhat kötött versmértékű rímes részeket is, másutt teljesen kötetlen szerkezetű részeket találunk.

Horváth János a középkori irodalmat feldolgozó monográfiájában² így jellemzi a Mária-siralom: „A 'siralom' műfaja egyike az egyházi költészet azon alkotásainak, melyek a szent történetet a legegységesebb emberi érzések részvételével fogják fel. Isteni magasságokba emelve szentesítik, felmagasztalják az emberi érzést – ezúttal az anyai szeretetet.”

A TÖRTÉNETÉRŐL:

Első devóciós szövegünk egy drámai helyzetdal, az ÓMS. Ez az első hitelesen a XII., illetve a XIV. század határvonalán lejegyzett legrégebb magyar nyelvű versünk, illetve újabb felfogások szerint drámai szövegünk. (Ugy vélik, hogy ez egy drámának az énekes betétje lehetett, de csak ez a népszerű, énekelhető rész maradt ránk, hi-

szen a szájhagyomány ezt a könnyebben jegyezhető részt tartotta fenn a lejegyzésig.) Abban az időben keletkezett Bolognában vagy környékén egy magyar papdeák műveként, amidőn Észak-Itáliában javában virágoztak a drámai laudák, a lírikus helyzetdalok, közöttük megszámlálhatatlanul sok Mária-siralom.

Azt már Vízkelety András³ megállapította, hogy az ÓMS a finnugor nyelvcsalád első lírai emléke. Csak 1923-ban vált ismertté az 1300 körüli időkből származó költemény. Kalandos utat járt be a verset tartalmazó domonkos eredetű kódex, ugyanis 1922-ben jóvátételként került a németekhez a 298 lapos 13. századi prédikációgyűjtemény, melyet feltehetőleg Toscanában állítottak össze. Franz Babinger ismert a vers magyar voltára, majd Gragger Róbert (a berlini Collegium Hungaricum igazgatója) fejtette meg a szöveget. A kézirat Löwenbe került, s ekkor maradt rajta a Löweni-kódex megnevezés. 1982-ben egy cseregyezménynek köszönhetően az OSZK-ba került.

Az ÓMS nem fordítás, hanem egy 12. század végi latin vers szerkezeti és tartalmi követése – ahogyan ezt Martinkó András⁴ megállapította. Az eredeti, a Planctus Ante Nescia tartalmában planctus, formájában sequentia. A minta Párizsban született, Geoffroy de Breteuil (Ágoston-rendi szerzetes, Szent Victor-i subprior, az apátság alperjele és kórusvezetője) tolla alatt. Ez még egyházi szöveg volt, de a magyarra való átdolgozás során megszűnt az lenni; immár laikus jellegű ének lett belőle. S ez azt jelenti, hogy a korabeli magyar nyelv, a köznyelv, már alkalmas volt a versíráshoz. Tömören az mondható tehát el a versről, hogy magyar volt, irodalmi, no meg eredeti. Horváth János ezt így fogalmazza meg: Az ismeretlen átdolgozó minden laicizmustól mentesen, fesztelenül, egyetlen lendülettel, töretlen mondatokban tolmácsolta latinját. Visszaadja a vers eredeti játékos ritmikájának lejtését, de a maga magyar ritmusösztöne szerint, az ősi magyar vers kétütemű, kötetlen szótagszámú soraival. Az ősi magyar vers és a latin himnusz „misztikus nászá”-ból született meg a magyar poézis.⁵

Drámatörténeti kutatások alapján bebizonyosodott, hogy az ÓMS-t tartalmazó kódex, és maga a magyar nyelvű szekvencia is egy begina-társulat⁶ céljait szolgálta és nagycsütörtökön énekelték áhítatkeltés eszközeként. Ezért a szekvenciát magyarra fordító költő a latin szövegtől úgy tért el, hogy az ének a színjátékszerű előadáshoz alkalmazkodjék.

AZ ÓMAGYAR MÁRIA-SIRALMAT MEGŐRZŐ KÓDEX SORSA:

Az első magyar vers, az egész finnugor nyelvcsalád első lírai emléke 1923-ban vált ismertté. Címét – Ómagyar Mária-siralom – első ismertetője Gragger Róbert adta, akit mindenekelőtt germanistaként tart számon a magyar irodalomtörténetírás.

A verset tartalmazó, szerény külsejű, 147*101 mm nagyságú 298 lapból álló kódexet 1922 áprilisában egy XIII. századi prédikációgyűjteményként az a német bizottság vásárolta, amelynek feladata az első világháborúban a német hadsereg által elpusztított leuveni egyetemi könyvtár állományának helyreállítása, illetve kárpótlása volt. A jóvátételi bizottság a müncheni Jacques Rosenthal antikváriustól szerezte be ezt a darabot is. Az összegyűlt darabot Georg Leidinger, a Bajor Állami Könyvtár kéziratárának vezetője dolgozta fel, s ő vette észre a kódexben az idegen nyelvű szöveget, amelynek magyar voltára Franz Babinger müncheni szlavista és turkológus ismert rá. Az ő útján kapott hírt a leletről Gragger, a berlini Collegium Hungaricum igazgatója, aki Jakubovich Emil levéltáros, középkorkutató segítségével megfejtette a már akkor is elhalványodott szöveget, majd egyidejűleg magyar, illetve német nyelven közzétette a kódex első, azóta is legrészletesebb leírását, s a vers szövegét. Mire e tanulmány és a szövegközlés megjelent, a kézirat az egész jóvátételi anyaggal együtt már Leuvenben volt. De a történelem viharai a belgákat sem kímélték: a leuveni egyetemi könyvtár a második világháborúban is leégett. Anyaga csaknem teljesen elpusztult. Azonban a Mária-siralmat tartalmazó kódexet

egy páncélszekrényben helyezték el, így csaknem sértetlen maradt. A kiemelkedő jelentőségű magyar nyelvemlék megszerzésére már 1923-ban kísérlet történt. De a csereegyezmény csak 1982-ben jött létre a Leuveni Katolikus Egyetem könyvtára és az OSZK között.⁷

AZ EREDETISÉG KÉRDÉSE:

Kulcskérdés lehet az, hogy eredeti fogalmazvány vagy legalábbis szerzőjétől való kézirati maradvány-e az ÓMS, vagy pedig másolat.

- 1) A nyelvemlék hangtani-helyesírási arculatból nem dönthető el, ugyanis benne következetlenségek, vagylagosságok tapasztalhatók. Ennek oka lehet az írásbeli normák lazasága; a betűértékek többfélesége; az író saját nyelvi-nyelvjárási állapotának hangtani ingadozása vagy akár az éppen zajló nyelvi változások.
- 2) A fennmaradt kéziratokból a nagy számok törvényei alapján levont következtetések alapján bizonyítható tény, hogy a kézirati másolatok célja a szövegterjesztés; hogy a kódexekben ritka az eredeti szerzői kézirat és hogy a lejegyzett szöveg általában egy sokrendbeli másolat valamelyik példánya, azaz nem az eredetiről, hanem másolatról készülhetett. Ezért tényleg csak véletlen lenne, ha pont ez eredeti példány lenne.
- 3) A nyelvemlék külső képe, leírásának módja alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy írása tisztasága, folyamatossága másodlagos leírásra vall, sőt az ÓMS vendégszöveg egy kódexben, azaz tipikusan másolati jellegű, illetve azt feltételezi, hogy maga is meghatározott egyházi célokért terjesztendő szöveg. A vendégszöveg lejegyzője nemcsak a magyarnyelvű rész lejegyzője, hanem a kódex egyéb (latin) szövegeinek is másolója. Az eredeti Planctus első fele 60 lappal hátrébb található, melyet ugyanaz a kéz írt be. A verselési módja: az ÓMS átültetője kitűnő versalkotó: jó ritmusérzék, rímkészség jellemzi. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a leírásban a versforma elhanyagolt: ömlesztett szöveg, akkor azt feltételezhetjük, hogy ezt az átszerkesztést csak egy olyan másoló tehetette, aki az adott lapot kezdő latin szöveg kéthasábos helyzete nyomán a teljes helykihasználásra törekedett.
- 4) A leírási hibák is másolói tevékenységről árulkodnak.

pl.: fyon-t ír fyom helyett

iunhumnok iunhumnok helyett

felleyn fellyen helyett

ualmun ualnum, esetleg ualnam helyett

kyul hyul helyett (előző szakasz kyul-jének hatására ~ ezt javítja)

kihagyás: byuntelen __ fugva között 9 szótagnyi szövegkihagyás

Ezek tipikusan másolói hibák, amelynek oka lehet a figyelmetlenség, az előzmény rosszul olvashatósága, illetve az előző szakasz ráhatósága.

- 5) A helyesírás kérdése: a befogadó kódex alapján az ÓMS XIV. századnak dátált, de helyesírása jóval archaikusabb. KNEZSA véleménye szerint ez egy XII. századi jellegű szöveg, amelyre a kor okleveleinek hangjelölése alapján következtetett. MEZEY azt mondja, hogy a lejegyzés ideje a XIII. század közepe lehet, ő a kódex írásváltozatait vizsgálta, illetve a betűtípusok elemzése alapján jutott erre.

Ómagyar Mária-siralom⁸

Paizs Dezső olvasata szerint:

Volék sirolm tudotlon.

Sirolmol sepedik,

Buol oszuk, epedek.

Választ világomtuul
Zsidou, fiodumtuul,
Ézes ürümentüül.

Ó én ézes urodum,
Eggyen igy fiodum!
Sirou anyát teküncsed,
Buabeleül kinyuhhad!

Szemem könyüel árad,
Én junhum buol fárad.
Te vérüd hullottya
Én junhum olélottya.

Világ világa,
Virágnak virága!
Keserüen kinzatul,
Vos szegekkal veretül.

Uh nekem, én fiom,
Ézes mézüül!
Szegényül (szégyenül) szépséged,
Vírüd hioll vizeül.

Sirolmom, fuhászatum
Tertetik kiül
Én junhumnak bel bua,
Ki sumha nim hiül.

Végy halál engümet,
Eggyedüm ilyen,
Maraggyun urodum,
Kit világ féllyen!

Ó igaz Simeonnok
Bezzeg szovo ére;
Én érzem ez bútürüt,
Kit níha egíre.

Tüüled válnum(?),
De nüm valállal,
Hul igy kinzassál,
Fiom, halállal.

Paizs Dezső értelmezése szerint:

Volék siralom-tudatlan.
Siralomtól süppedek,
Bútól aszok, epedek.

Választ világomtól
Zsidó, fiacskámtól,
Édes örömettől.

Ó én édes uracskám,
Egyetlen egy fiacskám!
Síró anyát tekintsed,
Bújából kinyújtsad (kihúzzad)!

Szemem könytől árad,
Én keblem bútól fárad.
Te véred hullása
Én keblem alélása.

Világ világa,
Virágnak virága!
Keservesen kinzatul,
Vas szegekkal veretel.

Ó nekem, én fiam,
Édes mint méz! (Édesb méznél!?)
Szegényül (szégyenül?) szépséged,
Véred ürül (patakzik) vízként.

Siralmam, fohászkodásom
(ezekkel) Terjed (mutatkozik) kívül
Én keblemnek belső bújja
Mi soha nem hül (enyhül).

Végy halál engemet,
Egyetlenem éljen,
Maradjon uracskám,
Kit világ féljen!

Ó igaz Simeonnak
Biztos szava ére (beteljesedett):
Én érzem e bútört,
Mit hajdan igére.

Elválnám tőled,
De ne volna,
Hogy így kinzatul,
Fiam, halálra.

Zsidou, mit tész,
Türvéntelen,
Fiom mert hol
Biüntelen.
Fugva, husztuzva,
Üklelve, ketve
Ülöd.

Kegyüggyetük fiomnok,
Ne légy kegyülm mogomnok,
Ovogy halál kínáal,
Anyát ézes fiáal
Egyembelü ülljétük!

Zsidó, mit tész,
Törvénytelen,
Mert fiam hal
Büntelen.

Fogva, húzogatva,
Öklelve, kötve
Ölöd.

Kegyelmezzetek fiamnak,
Ne légyen kegyelem magamnak,
Avagy halál kínjával,
Anyát édes fiával
Egyetemben öljétek!

Most következne dolgozatom kifejtő része, melyben azt kívánom összehasonlító módszerrel vizsgálni, hogy a katolikus hagyomány toposzai mind mennyiségükben, mind minőségükben hogyan térnek el a motívumkincs első megjelenésétől (ÓMS) az időben egyre távolodva.

Az általam tanulmányozott művek:

1. Laskai Osvát: Modus Devotissimus Passionis Domini Nostri Jesu Christi [Devóciós passió] (15. század vége)⁹
2. [Mária-siralom] a Winkler-kódexből (1506)¹⁰
3. [Devóciós passió] a Weszprémi-kódexből (16. század első negyede)¹¹
4. [Devóciós passió] az Érsekújvári-kódexből (1529-1531)¹²
5. Hajnal Mátyás (1578-1644): Boldogasszony Szűz Máriának siralma¹³
6. Pázmány Péter: Nagypénteken első prédikáció. Az egész passió rendi¹⁴
7. Katolikus egyházi énekek (1660-as, 1670-es évek) Nagyböjtre való énekek¹⁵
 - a. Planctus Beatae Mariae (Drágálátos Isten annya...)
 - b. Bóldog asszony siralma (Fiam Jesus Idvezitöm...)
 - c. Jaj mit látok, s mit szemlelek...
 - d. Jesusert való kesergesek (Nezven magas kereszt-fára...)
 - e. Passio de vita Christi (A' Felséges Isten, ki lakik Mennyégben...)
 - f. Más ének Nagy Péntekre (Iaj nagy kedven tartot drága édes szülöttem...)
8. Bene Demeter: Nagypénteki actio (1747-1751)¹⁶
9. Juhász Máté: A Krisztusnak érettünk való kinszenvedéséről (1761)¹⁷
10. Csíksomlyói Nagypénteki Misztériumok¹⁸
 - a. 1731
 - b. 1733
 - c. 1739
 - d. 1743
 - e. 1753
 - f. 1759
 - g. 1763
11. Archaikus imádságok¹⁹²⁰

Laskai Osvát: Modus Devotissimus Passionis Domini Nostri Jesu Christi [Devóciós passió]

Laskai Osvát devóciós passióját Szilvás Gyula fordításában ismerhetjük meg. Maga Laskai (1450?-1511),²¹ a latin prédikáció-irodalom egyik jelentős képviselője, obszerváns ferences volt. Mint szónok és tudós nem volt méltatlan társa és utóda Temesvári Pelbártnak, bár feltétlenül kisebb tehetség nála. Személyével a középkori latin nyelvű egyházi irodalom utolsó kiemelkedő képviselője távozott el. Itt mivel fordításról van szó, természetesen nem kifejezésbeli egyezést, hanem tartalmi egyezést kívánok bemutatni.

/Az egyező motívumok keresésekor kövessük az ÓMS versszakait azok sorrendjében./

- a.) A *Mária-siralom* 2., 3., 12. versszakaiban Mária a kereszten függő fiát becézgeti. Ez megjelenik Laskainál is.

ÓMS

Laskai Osvát: DEVÓCIÓS PASSIÓ

(2) Választ világotól
Zsidó, fiacskámtól,
Édes örömetől.

„Ó, **édességes** Fiam, szememnek világa, ó,
lelkemnek üdvössége!”

/RMDE I. 351./

(3) Ó én **édes** uracskám,
Egyetlen egy fiacskám!

(12) Avagy halál kínjával,
Anyát **édes** fiával
Egyetemben öljétek!

b.) Az ÓMS-ban kéri a Szent Anya a fiát, hogy tekintsen rá, és enyhítse valahogy a fájdalmát. Ez is megjelenik Laskai Osvátnál.

ÓMS

Laskai

(3) **Síró anyát tekintsed,**
Bújából kinyújtsad (kihúzzad)!

„Ó, kedves Fiú, **miért nem tekintesz a kesergő Anyára...?**”

/RMDE I. 367./

c.) Mindkét műben megjelenik a Jézust keresztre feszítő szegrek motívuma, összekapcsolva azt, a megélt szörnyű kínokkal.

ÓMS

Laskai

(5) Keservesen kízzatol,
Vas szegekkel veretel.

[Jézus]: Anyám, nézd meg a te Krisztusod testét és figyelmezz reá szorgalmatossággal, mert holnap széttépetik. Ó Szülőanyám; az én arcom letakartatik és köpéssel illetetik. Ez a fő tövissel megkoronáztatik. **Ezek a kezek és ezek a lábok szegekkel veretnek át.**

/RMDE I. 355./

d.) Az anyai szív megható fájdalmát mindkét szerző hitelesen ábrázolja, amikor leírják, hogyan kesereg Mária fia elcsúfulása, torzultsága láttán.

ÓMS

Laskai

(6) **Szegényül (szégyenül) szépséged**

[összekötő szöveg]: Kedves Jézusom, én Jézusom, **ki vert meg** így téged, miért cselekedték meg ezt te veled? Hol van a te szentséges szakálad, hol vannak hajadnak fürtjei? **Íme, Fiam, kevés hajfürtöd is vérrel vagyon tele és kedves orcád tele köpésekkel.**

/RMDE I. 365./

[Mária]: Fiam nem növelem keserűséggel keserveimet, mert látom, hogy nagy dolgot kell véghez vinned; **ezért sápad el a te kedves orcád szokásod ellenére.**

/RMDE I. 351./

Az iménti példa nemcsak a két mű párhuzamos vonásaira utal, hanem bizonyítja, hogy az ÓMS nyelvezete mennyire kifinomult és tökéletes. Egy rövid kifejezést használ, azt a megfelelő helyre építi be, s ugyanannyit mond el, mint a másik szerző terjedősebb kifejezései.

- e.) A Simeoni-jóslat beteljesülése és a fájdalom törének képe is felfedezhető mindkét műben, sőt Laskai Osvátnál többször is előbukkanó motívumként jelenik meg.

ÓMS

Laskai

- (9) Ó igaz **Simeonnak**
Biztos szava ére (beteljesedett):
Én érzem e **bútört**,
Mit hajdan ígére.

Jól tudom, hogy elközelgett az idő, midőn **betelik rajtam Szent Simeon jóvendölése**, amit születésed után negyven nappal jóvendölt, midőn a templomban bemutat-talak: „Ímé, úgy mond, ez vettetett sokak-nak pusztulására és feltámadására Izrael-ben!” És így szólt hozzám: „Sőt **a te lelke-det is átaljárja** ő miatta **az éles tör.**”

/RMDE I. 351./

[összekötő szöveg]: Hallották azonban a kapuk előtt az ütések és arculcsapások csattanásait. Akárhányszor pedig a kegyes Anya meghallotta, a **fájdalom töre** annyis-zor járta át szívét.

/RMDE I. 361./

[összekötő]: Amikor a Fiú kiáltását meg-hallotta a fájdalmas Anya, az mint **kard vasa**, úgy járta át szívét.

/RMDE I. 369./

- f.) Az elfogás utáni megköötözöttség, meghurcoltatás szintén azonos pontok a művek között. Már itt érdemes megemlíteni azt, hogy az ÓMS-ban természetesen az erre az állapotra való utalás Máriától hangzik el, de Laskainál, és más későbbi művek esetében is, nem az Anya, vagy nemcsak az Anya, de János tanítvány tolmácsolásában tárul elénk.

ÓMS

Laskai

- (11) **Fogva, húzogatva,**
Öklelve, kötve
Ölöd.

[Mária]: Ó, hálátlan zsidók, mit cseleked-tek az Istennel? Hogy meritek a dicsőség királyát **megköötözni, kicsú-folni és megköpdösni?**

/RMDE I. 363./

[János]: ...mindnyájan elvesztünk ezen az éjszakán, Jaj, eljött Júdás, fegyveres so-kasággal, jaj elárulta nekik az én Uramat, akit azonnal a földre levetettek, **öfelségét gyalázatosan megverték, megköötözték és meghurcolták.**

/RMDE I. 359./

- g.) Az utolsó nagyobb közös elem pedig az ÓMS 12. versszakában elhangzó kérdés.

De mielőtt a konkrét összevetést megejténénk, érdemes itt összefoglalni Mária kéréseit:

- 1.) Először is (s most nem a siralombeli sorrendre utalok,) felhangzik az az óhaj, hogy ha meg kell váltania a világot, akkor inkább ne ilyen szörnyű módon tegye azt (10. vsz.)
- 2.) Ha a megváltás módja csak a halál lehet, akkor inkább maga Mária haljon meg fia helyett (8. vsz.)
- 3.) Ha már Jézusnak mindenféleképpen meg kell halnia, akkor Mária együtt akar halni vele (12. vsz.)

Az ÓMS-ban elhangzik, hogy Mária együtt akar halni a fiával. Ez a motívum, ahogy említet-tem, feltűnik Laskai devóciós passiójában is.

ÓMS

- (12) ... halál kínjával,
Anyát édes fiával
Egyetemben öljétek!

Laskai

Fiam meg fog halni. És **bárcsak esetleg meghalhatna az Anya is a Fiúval**, hogy egy sír fogadja magába azokat, akiket ekkora szeretet kötöz együvé. /RMDE I. 353./

... de fáj a te szenvedésed, és valóban, ha szükséges lenne, **szívesen meghalnék teveled**, Fiam.

/RMDE I. 357./

Ó, édes Fiam, ha úgy tetszik, **hadd haljon meg az Anya a Fiúval!** Ó, ki adja meg nekem, hogy meghaljak és veled temetkezem el, kedves Fiam?

/RMDE I. 369./

Tehát már az első összehasonlítás is igazolja, hogy az ÓMS-ban korai keletkezése ellenére a katolikus formakincs teljesen kibontottan jelenik meg. S azt is igazoltnak látom, hogy a létező hagyományban a Mária-siralom javára billen a képzeletbeli mérleg, mert benne több elem és részletesebben összegződik. Mindkét mű jól láthatóan ugyanannak a hagyománynak képezi a részét.

[Mária-siralom] a Winkler-kódexből

A siralmat már a 16. század első éveire, pontosan 1506-ra datálják. Ez esetben azt hiszem, nem kell túlzottan bizonygatni, hogy az ÓMS-hoz képest is rokon művel van dolgunk; a cím szinte mindent sejtet. Az azonban feltűnik, hogy az egyes elemek egymásutánisága nem azonos, s kevesebb egyezés van, mint amennyire elsőre számítanánk. Lássuk most konkrétan ezeket.

- a.) A keresztre való felszegezés motívuma itt is megemlíthető.

ÓMS

- (5) Keservesen kínzatol,
Vas szegekkel veretel.

Mária-siralom (1506)

Es ime a zenthseghes kezeek, ky feeldeth, mennyeth byryaak, latom, hogh a **vas zeghekkal altal veruen** tarthatnak. /RMDE I. 394./

- b.) Jézus testének megszügyenyítése, szépségének a szegényülése párhuzamos pontot adhat.

ÓMS

- (6) **Szegényül (szégyenül) szépséged**

MS

Masth kedeegh latom zenth orchadat, ky vala zeep pyrosszynnel megh ekesywlven, halalos sargaval **megh hervadotnak** lennye, ees ky vala myndenneel zebb imma latom **myndenekneel eektelembnek** lennie. /RMDE I. 393./

- c.) A beteljesedő Simeoni-jóslat képe átöröklődött ebbe a későbbi Mária-siralomba is.

ÓMS

- (9) Ó **igaz Simeonnak**
Biztos szava ére:

Én **érzem e bútört**,
Mit hajdan ígére.

MS

Merth **Simeonnak elews thewre immar
een zywemeth megh hataa.**

/RMDE I. 394./

- d.) Mária azon kérése bukkan fel az 1506-os műben, ami az előzőleg elemzett alkotásban is, azaz együtt-halás óhaja.

MS

ÓMS

- (12) ... halál kínjával,
Anyát édes fiával
Egyetemben öljétek!

Azeerth imma, ergalmazofyam, mongyad
akar chak azth, hogh **halyak megh the
veleed.** Mert nekem nalad nekywl elnem
halaal, ees the veled meghalnom eleeth!

/RMDE I. 394./

[Devóciós passió] a Weszprémi-kódexből

A Weszprémi-kódex devóciós passiója sok közös elemet mutat az *ÓMS*-mal. Első körben nézzünk a dolgok mögé. Hazánkban már a 11. század végén megfigyelhetjük a liturgikus dráma jelentkezését, ami akkor még a templomi szertartás szerves része volt; később azonban a templomon kívül is előadtak ilyen drámai játékokat, s szövegét kibővítették. A liturgiából kiemelt színjátékot nevezték misztériumnak, melyet egyelőre latinul, majd két nyelven, végül pedig teljesen anyanyelven mutattak be. Ezzel párhuzamosan bővült a tematikája is: kezdetben a liturgikus dráma újszövetségi témákra szorítkozott (karácsony, vízkereszt, passió, feltámadás), de idővel helyet kapott benne a szentek élete, valamint a vallásos-morális allegória is. Magyar nyelvű előadásra ugyan egyetlen adat sincs, de a szövegemlékek tanúsága szerint a legnépszerűbb a látványos passiójáték lehetett. Ezek alapján feltételezhető, hogy a magyar kódexben megjelenő passiószöveget nagypénteki szentbeszédnek alkalmával meg is jelenítették. Bár sok epikus részlet már olvasmánnyá alakulásukról tanúskodik, a jól elkülöníthető jelenetek s a dialógusok talán őrzik még előadásuk emlékét.²²

Amikor maga Kardos Tibor is észrevette az *ÓMS* és egyes passiójátékok hasonlóságát, arra a megállapításra jutott, hogy az *ÓMS* maga egy monodráma. Vannak benne szereplők, bár Mária az egyetlen beszélő, a többiek csak passzív részesei az eseményeknek. S ha követjük, hogy kiket is szólít meg Mária, máris egy dráma résztvevőinek sorát kapjuk: tehát szereplő volt a fájdalmas Anya, a hívek, a kereszten függő Jézus, a halált megszemélyesítő személy és a zsidók egy csoportja. Mintha egy színi társulattal lenne dolgunk.

A műfaji megjelölés devóciós passió. Mi is ez? A magyarázatot Kilián Istvántól kapjuk: „A devóciós dráma mai fogalmaink szerint még nem tökéletes színmű. A műfaj legfontosabb jegyeit ugyan magán viseli, az egyházi liturgiától s a másik ekkor még nagy jelentőségű irodalmi műfajtól, a szónoki beszédétől még nem vált el teljesen. A jelenetek pusztán csak illusztratív célzatúak s nem önálló életűek... A papi prédikáció egyetlen célja az áhítatkeltés volt, s ennek fokozása kedvéért a pap szavát jelenetekkel, élőképekkel, énekbetétekkel színesítették. Az ilyen típusú liturgikus színjátékot nevezzük devóciós drámának. Az idők folyamán a jelenetek egyre inkább előtérbe kerültek, s a pap lassan-lassan narrátorrá vált s már csak néhány szóval mondta el az összekötő szöveget, legvégül pedig a pap szerepe el is maradt, s megszületett a mai fogalmaink szerinti dráma.”²³

Folytassuk az *ÓMS* és a 16. század első negyedében keletkezett devóciós passió összehasonlító elemzésével.

- a.) Már Laskai Osvátnál is utaltam arra, hogy Mária hogyan becézgette szenvedő fiát. Itt is ugyanazzal a jelzővel van dolgunk.

ÓMS

- (2) Választ világotól,
Zsidó, fiacskámtól,
Édes örömetől.
- (3) Ó én **édes** uracskám,
Egyetlen egy fiacskám!
- (12) Avagy halál kínjával,
Anyát **édes** fiával
Egyetemben öljétek!

DEVÓCIÓS PASSIÓ

- O en **edesseges** zerelmes Fiam... en **edes**
ziuem lölkem! /RMDE I. 401./
- Ya neköm, **edesseges** Fiam...
/RMDE I. 402./
- Iay neköm, en **edes** Fiam, nynczin ymar
kyre zömeimet vetnöm. O ky dragalatos
Fiutol foztatom meg, en edes Istenöm!
/RMDE I. 404./

b.) A keserű sírás motívuma szintén rokon elem a két mű között.

ÓMS

- (3) **Síró anyát** tekintsed
- (4) **Szemem könytől árad**

DP

- O, en Ystenöm, ky aggia ennekem a
könuhullattasnak kut feiet, hog eyel es
nappal sirassam az en lelkömnek
keserueseget! /RMDE I. 405./

c.) Az ÓMS és a Weszprémi-kódex passiója között újabb kapcsolódási pont a kereszten függő Jézus alakja és szenvedése.

ÓMS

- (5) Keservesen kínzatol,
Vas szegekkel veretel.

DP

- ... es ky vonuan kezeiböl es labaiböl is a
vaszegeket kezdik vronknak zent testet
ala adni a kerztfarol.
/RMDE I. 409./

d.) Itt is felbukkan az a momentum, hogy Jézus teste vesztett hajdani szépségéből.

ÓMS

- (6) **Szegényül (szégyenül) szépséged**

DP

- O, en edesseges Fiam, **hol vagion a te**
orczadnak **zepsege**, a te **yo termetöd**, es
giönörköttetö zinöd! Iai Fiam, **nem lat-**
tok te benned mastan simmi ekösseget,
miert myndönöstul fogua el undokitatal.
/RMDE I. 408./

e.) Párhuzamot ad a két mű között Jézus elfogása, és az utána elszenvedett brutális bánásmód, a meghurcoltatás.

ÓMS

- (11) **Fogva, húzogatva,**
Öklelve, kötve
Ölöd.

DP

- [János]: Mert am meg fogag a te edes Fia-
dat. Iudás arulta volt el. Mert a kerbe nag
sereugel reiaia iöuén, kezügben ada, **meg**
fogak, nagi erössem ötet megköttözüén

Annashoz viuek... **ugi üték arczol, hogi ottan le essek**, talán meg holt edzig.
/RMDE I. 406/

- f.) Már korábban kitértem Mária kéréseire. Ebben a devóciós passióban egy összekötő szövegben mind megtalálható. Ez csakugyan ritka eset. Emellett a társhaláság vágya is megtalálható.

ÓMS

DP

- (8) **Végy halál engemet,
Egyetlenem éljen,
Maradjon uracskám,**
Kit világ féljen!

- (10) **Elválnám tőled,
De ne halállal**

- (12) Ne legyen kegyelem magamnak,
Avagy halál kínjával,
**Anyát édes fiával
Egyetemben öljétek!**

[összekötő szöveg]: Ezek a Zws Anianak keresy. Haluan ezt a tisztötös Ania kezde ezeket ö töle kernie. elsöt hog **mas kep-pen valtania meg eh vilagot, ne az ö halalual**, mert Ystentöl ez egiebkuppen is meg lehet. Masodicat ezt kere, hogi, **ha meg akarna halni, ne lenne illien rettenetösen**. Harmadikat, hogi ha illien zörnü halalt akarna zenuedny, tahat **ö es halna meg vgian vele...** /RMDE I. 403./

[Mária]: O, en edösseges Fiam, **had haliak meg te veled!** /RMDE I. 406./

[Mária]: O, edes Fiam, **haliak meg en es veled egietömbe!** /RMDE I. 408./

[Devóciós passió] az Érsekújvári-kódexből

A drámai emlékek közt rábukkanhatunk egy másik devóciós passióra is, amelyet 1529 és 1531 között jegyeztek be az Érsekújvári-kódexbe; feltehetőleg Sövényházi Márta, domonkosrendi apáca két társával felváltva dolgozott rajta.

Ebben a műben is visszatér a katolikus hagyomány, s így természetesen az első magyar *Mária-siralom* egy-egy gondolata.

- a.) Az Anya majd meghasadó szíve csak becézgetni képes a szörnyen kínlódó Fiút. Megható jelenet, de egyben rettenetesen fájdalmas is.

ÓMS

DEVÓCIÓS PASSIÓ

- (2) Választ világottól
Zsidó, fiacskámtól,
Édes örömettől.
(3) Ó én **édes** uracskám,
Egyetlen egy fiacskám!
(12) Avagy halál kínjával,
Anyát **édes** fiával
Egyetemben öljétek!

Fyam, en **edes** fyam, tekynczed az en keserwsegemet, es az en nagy epessegemeth, es ne hagyad heyaban keresemeth, keseryly megh, en edes fyam, Yesws...
/RMDE I. 415/

Fyam, fyam, en **edes** fyam, Yesws fyam en zemeymnek wlagossaga! Thekyncz, Fyam, az te syralmas Anyadra! /RMDE I. 418./

Oh en **edes** fyam, Yesws! Oh een **edes** lelkemnek wygasa! /RMDE I. 417./

- b.) Az Érsekújvári-kódex Mária-panaszában újból visszatér az *ÓMS* azon motívuma, miszerint Jézus oldalát egy dárdával megsebezték, s vére vízzel elegyedve csordult ki.²⁴

ÓMS

DP

(6) **Véred ürül vízként**

Es azon kezbe egy az sydok kezzwl fordytta az ö kopyayath es az edes Ysewsnak az ö iob felöl walo ooldalath altal öklele. Es **nagy bewseghel az wer wyzzel elegy ky kezde folnya.**

/RMDE I. 420./

- c.) A Simeoni-jóslat itt is visszatérő, átöröklődő elemnek számít.

Az agg Simeon a Lukács-evangélium elbeszélése szerint egész életében várta a Messiást, akit egy kinyilatkoztatás szerint még halála előtt megláthat. Mikor a gyermek Jézust bemutatják a templomban, benne a Messiásra ismert, köszöntötte és ezzel életét befejeztnek vélte.²⁵

ÓMS

DP

(9) **Ó igaz Simeonnak**

Biztos szava ére:

Én **érezem e bútórt,**

Mit hajdan ígére.

Twdom wala, en edes Fyam, aldoth Iesws, hogy theneked megh kel myerettwnk halnod. De csak az orayat nem thwdom walw ym el ywth az en kesewsegemnek ydeye, ym be tölth az ydö, kytwl reghtwl fogwa feelek wala. /RMDE I. 416./

- d.) Az Anya nem érti miért is kell Fiának meghalnia, hiszen senkinek nem ártott, rosszat nem tett. Csak a zsidókat tudja vádolni.

ÓMS

DP

- (11) Zsidó, mit tész,
Törvénytelen,
Mert **fiam hal**
Büntelen.

Fyam, fyam, en gengeseges fiam, fyam Iesws, honnat erdemleed ezt, Fyam, nam **senkynek semy gonozt fiam,** edes Jézus **nem tettél.** /RMDE I. 418./

S megint csak a nép tehető felelőssé az elfogás szörnyű kínjaiért, s már-már borzongató, ahogy a szenvedőt tovább alázzák.

ÓMS

DP

- (11) **Fogva, húzogatva,**
Öklelve, kötve
Ölöd.

[János]: Az my eedes Mesterwnketh, az te aldot sent Fyadath az athkozot sydok meg fogak, es, en edes azzonyom, Marya, **öteth oly keserwen werek es annak wtana meg kötezek... oly kesewen ötet archwl werek, hog az ö aldot zent zayabol es orrabol az wer nagyon ky bwzogh wala.**

/RMDE I. 417./

- e.) Ebben a passióban szintén fontosak Mária kérései. Itt is három kérés van, de kettő ezekből teljesen új aspektusban hangzik el.

ÓMS

DP

- (8) **Végy halál engemet,
Egyetlenem éljen,
Maradjon uracskáim,
Kit világ féljen!**

De csak azon kerlek, en zeretö fyam, Yesws, hogy **halazzad towab az te halalodot**. Es ne akary yllyen hamar, zent Fyam, tulem el thawoznod. /RMDE I. 413./

- (10) **Elválnám tőled,
De ne halállal**

... edes Fyam, **hallyak meg annak elötte, mynek elötte az kent zenvedny akarod**.

- (12) Ne legyen kegyelem magamnak,
Avagy halál kínjával,
**Anyát édes fiával
Egyetemben öljétek!**

/RMDE I. 415./

...fyam, Iesws, ne hag el engemeth, **had hallyak megh the weled, Fiam**, hogy ne uallyam el twled, edesseges Iesus!

/RMDE I. 421./

Hajnal Mátyás: Boldogasszony Szűz Máriának siralma

Hajnal Mátyás kitűnő költő. Versei latinból készült fordítások és a *Szíves könyvecské-*ben jelentek meg. Mint Esterházy Miklós nádor udvari papja az ellenreformáció legbuzgóbb munkásai és vitázói közé tartozott.

A *Boldogasszony Szűz Máriának siralma* a Stabat Mater dolorosa-t követi (Álla az keserves Anya...), s mint ilyen témájában teljesen az *ÓMS*-t idézi, és egyes versszakaiiban egyezési pontokat fedezhetünk fel.

- a.) Gyötrelmes dolog lehet az, amikor egy szerető anya tehetetlenül figyelni fia szenvedését, haláltusáját; kínlódik.

ÓMS

Hajnal Mátyás

- (4) **Én keblem bútól fárad**

- (4) Ki **sír vala** és **kínlódék**,
Retteg vala és **sínlódék**
Szent Fiának nagy kínján.
/Szyt. 459./

- b.) A bútör-kép itt is megjelenik, amint legrégebb műfaji előzményében is. S figyelhetünk arra is, hogy még az *ÓMS*-ban egyes szám első személyű a panasz, a vizsgált műben Hajnal Mátyás tolmácsolásában halljuk Mária siralmát.

ÓMS

HM

- (9) **Én érzem e bútört,**
Mit hajdan igére.

- (2) Kinek megepedett szívét,
Töredelmes és **bús lelkét**
Hegyes tör általjarta.
/Szyt. 459./

- c.) Hajnal szeretne Mária mellé állni a kereszttel, s viselné Krisztus szenvedéseinek súlyát, sebeit. Tehát ebben a műben is van kérés, igaz nem az Anya szájából hangzik el, nem is a halállal kapcsolatos, de mint motívum jelen van. Osztózni akar a fájdalomban.

HM

- (16) Krisztus halálának kínját,

Kínszenvedésének súlyát,
Viselhessem sebeit. /Szgyt.460./

Pázmány Péter: Nagypénteken első prédikáció

Amint már arról szó volt, a Krisztust sirató Mária képi hagyományainak motívumai gyakran bukkannak fel nagypénteki prédikációkban. Ugyanis ekkor elevenítette fel a pap Krisztus megfeszítését és halálát, s be lehetett illeszteni a kereszt alatt álló Anya siralmát. Ilyen betétű prédikációt találhatunk Pázmány Péter (1570-1637) művei között is. A megjelölés szerint ez hangzott el elsőnek Nagypénteken.

a.) Mária tehetetlenül szemléli Fia szenvedését, csak sírni tud.

ÓMS

Pázmány Péter

(4) **Szemem könytől árad**

Follyatok én szemeim köny-húllatási...
/Szgyt. 373./

b.) Megrázó kép lehetett, ahogyan Jézus a kereszten haláltusáját vívta.

ÓMS

PP

(5) Keservesen kínszatól,
Vas szegekkel veretel.

És, mivel születésedben nem volt bölcsöd,
életedben nem volt házad,
halálod óráján sincsen inged:
hanem, **ágyad a kemény kereszt-fa:**
vánkosid a vas-szegek...

/Szgyt. 370./

c.) A haldokló testből kiszállt az élet, már jócskán vesztett hajdani szépségéből.

ÓMS

PP

(6) **Szegényül szépséged**

Nézd, oh én lelkem, a te Megváltód holt
testét a Kereszt-fán.
Látod-e mint **béestek szent szemei,**
megkékültek szent orcái,
megmerevedtek hideg tetemi,
megfeketedtek szent tagjai...

/Szgyt. 373./

Katolikus egyházi énekek - Nagyböjtre való énekek

Planctus Beatae Mariae (Drágálátos Isten anyja...)

a.) A sírás-motívuma:

ÓMS

PBM

(4) **Szemem könytől árad**

(27) **Könyv hullással szent orcáia**
Marianak azik valá.

(32) Ó Maria, kegyes anyja
Szent fiát Jesust siráttya.

/RMKT XVII. sz. 15/A 192./

b.) A meghurcoltatása:

ÓMS

- (11) **Fogva, húzogatva,
Öklelve, kötve**
Ölöd.

PBM

- (29) Jerusálemben érkezék,
Az ur Jesus vadoltaték.
- (30) **Meg fogvan igen csufullyák,
Kegyetlenül és hurczullyak.**
- (31) **Jay, miként koronaztatik,
Drága szent vére hullatik.**
/RMKT XVII. sz. 15/A 192./

c.) Az együtt-halás motívuma:

ÓMS

- (12) **Anyát édes fiával
Egyetemben öljétek!**

PBM

- (21) **Engedgyed, szerelmes fiám,
Veled halálra magam adgyam.**
- (22) Egyetlen édes örömöm,
Mindenben valál reméniem.
- (23) Ne hagy-el, édes gyámolom,
Egyetlen egy szép Jesusom. /Uo.
191./

**Bóldog asszony siralma
(Fiam Jesus Idvezitöm...)**

a.) Nem olyan szép:

ÓMS

- (6) **Szegényül szépséged**

Bóldog asszony siralma

- (3) **Meg-hervadtál édes vérem;**
Ki légy, ah jól ismérem:
Erted hasad, s'eped szivem,
Edgyetlen igaz hívem.

/RMKT XVII. sz. 15/A 200./

b.) Büntelen hal meg Jézus:

ÓMS

- (11) Zsidó, mit tész,
Törvénytelen,
Mert **fiam hal**
Büntelen.

BAS

- (1) Fiam Jesus Idvezitöm
Vérem, tagom, segítöm:
Jaj **büntelen mint szenvedtél!**
Szívemben meg-sértettél.

/RMKT XVII. sz. 15/A 200./

c.) Az együtt-halás motívuma: (bár kissé módosulva)

ÓMS

- (12) **Anyát édes fiával
Egyetemben öljétek!**

BAS

- (6) Jesus meg-aszott virágom,
Gyöngyel meg-fűzött ágom:
Soha töled el-nem válom;
Melletted lesz halálom.

/RMKT XVII. sz. 15/A 201./

Jaj mit látok, s mit szemlelek...

a.) A megfeszítettség-jelenete:

ÓMS

(5) Keservesen kízzatol,
Vas szegekkel veretel.

Kat. ének

(4) Dicsősséges gyenge **kezed**,
Melly fundálta az egeket,
Jáj, **keresztfára szegeztetett**.
Szentseges lábak, kik bünt tapodnak,
Im egy **keresztre vadnak szegezve**,
Kemény szegekkel rútúl által verve.

/RMKT XVII. sz. 15/A 209./

b.) A szépsége nem a régi:

ÓMS

(6) **Szegényül szépséged**

Kat. ének

(3) Menyországnak nagy királya,
Szenteknek szép koronája
Egy rút keresztre szegeztetik:
Az egész tested el fogta véred,
El ájúl szived, jáj **nincsen szined**,
Hátul változot szép ékes személyed.

/RMKT XVII. sz. 15/A 208./

c.) Büntelensége:

ÓMS

(11) **...fiam hal büntelen**

Kat. ének

(6) Oh királyoknak királya,
Oh Istennek szép báránnya,
Oh **ártatlan** édes Jesusom:
Mit cselekedtél, **kinek vétettél?**
Hogy **kereszt fara, illy rút halálra**
Sententiaztak mindenek láttára.

/RMKT XVII. sz. 15/A 209./

A katolikus ének ez utóbb idézett versszakában nem csak az ártatlanul való pusztulás képe jelenik meg, hanem fellelhetjük Mária becézgető szavait, aggodalmát, s azt, hogy miért kellett Jézusnak ilyen rút halált választania.

Jesuserit való kesergések (Nezén magas kereszt-fára...)

a.) A megfeszítettség jelenete:

ÓMS

(5) **Keservesen kízzatol,**
Vas szegekkel veretel.

Kat. ének

(2) Apró lyuk, tövistől feje,
Kiből foly lelkünknek teje:
Keze, lába szegezve;
Lelke bütül epedve.

/RMKT XVII. sz. 15/A 220./

b.) A verések után vesztett szépségéből:

ÓMS

(6) **Szegényül szépséged**

Kat. ének

(6) **Nincs tetétől fogva talpig,
Jesusban épség;** Söt alig,
Ember szín rajta látszik,
Annyira testét metszik.
/RMKT XVII. sz. 15/A 220./

c.) A fájdalom töre-kép:

ÓMS

(9) **Én érzem e bútört...**

Kat. ének

(3) Oh **késerségnek töre,**
Ha nézek Szent Teremtőre:
Ah Jesus! mi vitt erre?
Rosz testem gonosz vére.
/RMKT XVII. sz. 15/A 220./

d.) Az elfogás jelenete:

ÓMS

(11) **Fogva, húzogatva
Öklelve, kötve**
Ölöd.

Kat. ének

(4) Jesus testét, **sok kinzással,
Mészárollyák korbácslással,
Eöt ezer s'töb csapással;
Gyalázzák csúfolással.**
/RMKT XVII. sz. 15/A 220./

**Passio de vita Christi
(A'Felséges Isten, ki lakik Mennyégben, az embert úgy szerette...)**

a.) Becézgető-motívum:

ÓMS

(2) Választ világomtól
Zsidó, fiacskámtól,
Édes örömemtől.
(3) Ó én **édes** uracskám,
Egyetlen egy fiacskám!
(12) Avagy halál kínjával,
Anyát **édes** fiával
Egyetemben öljétek!

Kat. ének

(80) Jaj **édes szülöttem,** én **egyetlen
-eggyem,** hogy téged halva látlak.
Sűrűn sebesedtél, keresztben meg-
hültél, mi-végre tartottalak.
Szívem kínban apad, hogy tested
meg-szakad, s' meg-nem vigasztal-
hatlak.
/RMKT XVII. sz. 15/A 259./

b.) A kínzatás-motívuma:

ÓMS

(5) **Keservesen kízzatol,
Vas szegekkel veretel.**

Kat. ének

(7) **Pirongattyák, pökik,
szidogattyák, ütök, tövissel ko-
ronázzák.**
**Szertelenül verik, vérében keve-
rik, kegyetlenül kínozzák:
Keserves halálra, sokak váltságá-
ra, kereszt-fára fel-vonnyák.**

/RMKT XVII. sz. 15/A 252./

c.) Nem olyan szép:

ÓMS

Kat. ének

(6) **Szegényül szépséged**

(81) ... **meg-hirvadott szép orczád**

/RMKT XVII. sz. 15/A 259./

**Más ének Nagy Péntekre
(Iaj nagy kedven tartot drága édes szülöttem...)**

a.) A keresztfeszítés-jelenete és az emiatt érzett fájdalom rokon pontokat képez a két mű között.

ÓMS

Kat. ének

(5) **Keservesen kínzatol,
Vas szegekkel veretel.**

(11) **Keresztre feszítéd,** oldalát által veréd,
Ki mondhatatlan nagy kinnal ki bobsáttál vérétt.

(9) **Én érzem e bútört...**

/RMKT XVII. sz. 15/A 270./

(15) Szent fiam **kezait liggattyák vas szegekkel,**
Érte szivem sebesittik **eles hegyes törrel.**

/RMKT XVII. sz. 15/A 271./

b.) Mária fiával szeretne halni:

ÓMS

Kat. ének

(12) Avagy halál kínjával,
**Anyát édes fiával
Egyetemben öljétek!**

(12) Jai, **miért engemet keresztre nem feszítsz?**
Én fiamat el bobsáttván engem részessé nem téssz?

/RMKT XVII. sz. 15/A 270./

(13) Oh keserves halal, mert bánysz illy kegyetlenül
Menynek földnek szent urával illy istentelenül?

/RMKT XVII. sz. 15/A 270./

Bene Demeter: Nagypénteki actio

Bene Demeter Nagypénteki actio-ja az 1700-as évek közepén keletkezett, de még így majd egy fél évezreddel az ÓMS után is találunk közös motívumokat.

a.) Becézgető-motívum:

ÓMS

- (2) Választ világotól
Zsidó, fiacskámtól,
Édes örömetől.
- (3) Ó én **édes** uracskám,
Egyetlen egy fiacskám!
- (12) Avagy halál kínjával,
Anyát **édes** fiával
Egyetemben öljétek!

b.) Kesergés a Fiú szenvedésén:

ÓMS

- (1) **Siralomtól süppedek,
Bútól aszok, epedek.**
- (4) **Szemem könytől árad,
Lelkem bútól fárad.**

c.) A felszegezés motívuma:

ÓMS

- (5) **Vas szegekkel veretel**

d.) Krisztus a kínzások miatt megrútult:

ÓMS

- (6) **Szegényül szépséged**

e.) Ne hallállal váltsa meg a világot – kéri az Anya, de ha már halni is akar, akkor sem rettenetes kínok között.

ÓMS

- (10) Tőled válnom
De nem halállal
Hul így kínzással
Fiam halálra.

Dene Demeter

... én **édes** Fiam
En szerelmes fiam és **édes** Mesterem.

/Minorita iskoladrámák 132./

BD: NA

Jaj, jaj, immár nékem keserves Anyának,
Terhe nyom szomorúságnak,
Szibéli bánatnak!
Hova forduljak már? Nincs vigasztalásom,
Gyászban borult ékes napom,
Mint tenger bánatom.

/Minorita iskoladrámák 162./

BD: NA

[Dávid]: **Kezeit, Lábait vas szeg által járja.**
És ugy szegeztessék fel a' keresztfára.

/Minorita iskoladrámák 141./

BD: NA

[Mária]: Jaj, hogy látlak téged most illy nagy véresen,
Csúful függesz Kereszteden,
Nevetnek igyeden.

/Minorita iskoladrámák 162./

[Mária Magdolna]: **Ártatlan testedet meg rongálva látom.**

/Minorita iskoladrámák 162./

BD: NA

[Mária]: Tudom, edes fiam, hogy birsz hatalommal,
Mind mennyen és földön nagy birodalommal,
Ne válts meg az embert, kerlek, haláloddal,

Bölcseséged szerént más ki gondolt
modd!

/Minorita iskoladrámák 133./

En szerelmes **fiam, ha ugyan csak meg
halsz,**

Tisztességes könyű halált tehát vállasz,
Áldot szent véreddel földet meg ne ásztas,
Mert más módot is te találhatsz, ha akarsz.

/Minorita iskoladrámák 134./

f.) Bűntelenül szenved el Jézus kínjait, ártatlan, segíteni akaró, és mégis meghurcolják.

ÓMS

BD: NA

(11) Mert **fiam hal bűntelen**

[Mária]: Oh, drága szülöttem, jaj, **kinek
vétettél,**

Hogy keresztre feszítettél,

Szörnyű kint szenvedél!

/Minorita iskoladrámák 162./

g.) Mária a végsőkig el van keseredve: fiát nem tudja sem megmenteni kínzói karmaiból, sem nem tudja őt lebeszélni a keserves halálról. Szülöttét nem akarja elveszíteni, így inkább vele halna.

ÓMS

BD: NA

(12) Avagy halál kínjával,
**Anyát édes fiával
Egyetemben öljétek!**

... inkább kívánok meg halni,

Szent fiammal temettetni,

Mint világban élni.

/Minorita iskoladrámák 162./

Juhász Máté: A Krisztusnak érettünk való kínszenvedéséről

Bene Demeter után egy évtizeddel Juhász Máté művében ismét az ÓMS is már felbuk-
kant képek visszaköszönésére lehetünk figyelmesek.

a.) A síró anya-képe:

ÓMS

Juhász Máté

(1) **Siralomtól süppedek,
Bútól aszok, epedek.**

... Mint lehet egy Anya (minden meg-
engedgye)

(4) **Szemem könytől árad,
Lelkem bútól fárad,**

Sírás, és fájdalom nélkül, hogy
szenvedgye.

/Minorita iskoladrámák 260./

Mert **szivem meg-sebesedet,**

Sok sirástól meg-epedet,

Én Fiam érted. <énekes betét>

/Minorita iskoladrámák 262./

b.) Krisztus kínszatása:

ÓMS

JM

(5) **Keservesen kínszatol,
Vas szegekkel veretel.**

Bár apolgathatnám a' Te szép Testedet,
Meg mosogathatnám **meg kinzott** fejedet,
Fel-szabadithatnám **le-szegzet** kezedet,
És meg törülhetném **által vert** mellyedet.

/Minorita iskoladrámák 260./

c.) Az Anya inkább meghalna, csak fia élhessen tovább.

ÓMS

JM

- (8) **Végy halál engemet,
Egyetlenem éljen,
Maradjon uracskám,
Kit világ féljen!**

Oh jaj melly keserves egy árva Anyának!
**Ki illy nagy gyötrölmét láttya egy Fiá-
nak**
Magát inkább adná keserves halálnak,
Hogy sem ezt engedné szülött
Magzattyának.

/Minorita iskoladrámák 260./

- d.) A halál mindig borzasztó, de ha még indokolni sem lehet, az annál is szörnyűbb. Mária nem tudja feldolgozni, hogy fiát büntetlenül végzik ki.

ÓMS

JM

- (11) **Mert fiam hal büntelen.**

Még-is olyan nehéz fájdalom nem vólna,
Vétekkél hogy ha mást meg-elözött vólna,
Vagy latrok módgyára rút gyilkos lött
vólna,
Vagy egyéb illetlen gonosztat tett vólna.
De mivel az Isten Országát hirdette,
Bűnök siralmára e' Népet intette,
Még-is jutalmúl eztet érdemlette,
Hogy e' Kereszt-fára függeszték Teste.

Nem emlékeznek-meg, sokkal mennyi jót
tett,

És hogy **senkinek-is, soha nem-is vétett,
Sött valaki kérte: mindenem segéltett.**

/Minorita iskoladrámák 260./

- e.) Az együtt-halás motívuma:

ÓMS

JM

- (12) Avagy halál kínjával,
**Anyát édes fiával
Egyetemben öljétek!**

**Adgyad szivem,
Hogy most végem,
Vég orámat veled érjem.**

Hogy **világból veled múllyak,
Kereszted mellett meghallyak,
El ne maradgyak,**
De veled járjak.

**Adgyad szivem,
Hogy most végem,
Vég orámat veled érjem.**

/Minorita iskoladrámák 262./

Csík-somlyói Nagypénteki Misztériumok

Az ellenreformáció által már a 17. században feltámasztott középkori misztériumdráma a 18. században érte el népszerűsége tetőfokát, elsősorban a ferencesek buzgólkodásának eredményeképpen. A legkiemelkedőbb szerepet a misztériumjátékok írásában és előadásában a csík-somlyói zárda játszotta, melyet Kájoni János már korábban a népies barokk irodalom egyik központjává emelt. Hét évtizeden keresztül (1721-1784) majdnem évenként rendeztek itt színi előadásokat, egy évben néha többet is, főként nagy pénteken és pünkösd szombatján.

A játékok tárgya Krisztus kínszenvedése lévén, a szerzők önállósága csak abban nyilatkozott meg, hogyan tegyék a tárgyat idegen elemek közbeszövésével változatossá. A cselekmény főmozzanatába ezért bibliai jeleneteket iktattak előzményként, következményként vagy magyarázatul.²⁶

Ezekkel a misztériumokkal foglalkozik napjainkban Kedves Csaba²⁷ és Smickli-Medgyesi Norbert²⁸ is.

A misztériumdrámák esetében vizsgálódásomat két szálra bontottam: egyrészt a Kedves Csabától kapott drámaszövegeket próbáltam beilleszteni a katolikus hagyomány toposzai közé, összevetve az ÓMS-mal; másrészt a drámákat egymással is összevettem, mert köztük egyértelmű genealogikus kapcsolat mutatható ki, mivel keletkezési idejük egymáshoz igen közeli, s elég szoros és sűrű egyezések mutathatók ki a drámák között.

I.) 1731

a.) A szentanya keservesen sír fia elvesztése láttán.

ÓMS

CsNM

(3) **Síró** anyát tekintsed,
Bújából kinyújtsad (kihúzzad)!

Jai, látom meg halt szerelmem,
Sírásban lesz holtig szemem.

(4) **Szemem könytől árad,**
Én keblem bútól fárad.

De te, okos állat, ki ezeket erted,
Enyi sok kinokot, kikel erted szenved,
Köny hulatás nélkül oh, ember, hogy nezed
Nem lanyule rajta, kemenyedet szüved?

b.) A Jézus megfeszítését bemutató jelenet.

ÓMS

CsNM

(5) Keservesen kínzatol,
Vas szegekkel veretel.

Oh, fájdalmimnak sokasága,
Bánatim szörnyű raja,
Mert im, Angyalok királja
Magas kereszt fan fűg vala.

[Angelus secundus]:

Szünyel sirastitól, keserves Mária,
Merthogy szent fiadat vontak **kereszt fá-
ra,**
Mennyei Atyának volt ez akaratyá,
Altala e világ hogy megszabadulna.

Mennyei Angyalok, már csak tû sírjátok,
Ily szörnyű eseten velem zokogjatok,
Mivel **a kereszt fán fűg** kegyes uratok,
Nem szolhatok többet, kérlek, már fogja-
tok

II.) 1733

A csíksomlyói misztériumok esetében érdemes minden apró egyezést bevonni a vizsgálatba: az a tény, hogy az egyes passiókat összevetjük az ÓMS-mal, egyik állomását képezheti annak a vizsgálatnak, hogy az egyes szövegek között milyen genealogikus kapcsolatokat tudunk kimutatni.

a.) Nézzük meg a szegezés motívumát.

ÓMS

Vas szegekkel veretel

(6) Keservesen kínzatol,

CsNM

Fel feszítve látom, sirok keservesen,
Oda van örömem, nincsen vigasztalóm.

Egyetlen egy fiam mivel **a' kereszten**

b.) Ebben a szövegben Mária azon kérése hangzik el, hogy ha már Jézusnak mindenféle-
képpen meg kell halnia, akkor az anya együtt akar halni vele.

ÓMS

CsNM

(12) Avagy halál kínjával,
Anyát édes fiával
Egyetemben öljétek!

Vajha meg halhatnék, Szent fiam, **te veled,**
Ez világon élnem mi haszna kívülled,
Kész vólnék mingyárást, hogy a' te ke-
reszted,
Meg részesitene éngem szenvedésem.

Óh! **Vajha meg halhatnék szerelmes fiammal,**
Jobb vólna én nékem, hogy sem árvaság-
gal,
Maradnék világon szorongással,
Óh, szomorú Anya, mit tegyek magammal.

III.) 1739

a.) A Lukács-evangéliumban találjuk meg a Simeoni-jóslat képének gyökerét. Ez a motívum felbukkan ebben a passióban is.

ÓMS

CsNM

(9) Ó igaz **Simeonnak**
Biztos szava ére:
Én érzem e **bűtört,**
Mit hajdan ígére.

Mikor eszembe jut keserves halála,
Hét hegyestőr szívem annyiszor **meg-
járja,**
Szívemnek, lelkemnek indul nagy fájdal-
ma,
Belső részeimnek öregbedik kínja.

b.) Mária harmadik kérésével találkozhatunk itt – azaz az együtt-halás óhajával.

ÓMS

CsNM

(12) Avagy halál kínjával,
Anyát édes fiával
Egyetemben öljétek!

Ki adja énnékem, hogy itten meghaljak,
Szent fiammal együtt koporsóban szálljak,
Hideg tetemmel mindenkor maradjak,
Én szerelmesemtől soha meg ne váljak.

IV.) 1743

Ennek a misztériumnak a vizsgálata több szempontból is érdekes lehet. Egyrészt ezen a mű-
vön keresztül kitűnően lehet szemléltetni Mária három kérdését; másrészt ez a mű, fogal-
mazzunk úgy, alpműnek, alapszövegnek tekinthető. Ugyanis az 1759-es passióban több
strófányi rész visszaköszön, illetve sortörédekre is felfigyelhetünk.

KÉRÉSEK:

1.) *Jézus ne haljon meg.*

ÓMS

(10) Elválnám tőled,
De ne halállal,

Hogy így kínozod,
Fiam, halálra.

CsNM

Én szerelmes fiam, mézédés magzatom,
Tőled elválásom, hogy kelljen szemlélnem,
Kérlek, hogy meg ne halj, s ne szomoríts
engem,
Hanem vigasztaljad én szomorú lelkem.

2.) *Ha mindenképpen halállal kell Jézusnak a világot megváltania, akkor könnyebb halálne-
met válasszon.*

CsNM

Édes kedves fiam, szívem ne szomorítsd,
Hanem halálod könnyebben rendeld.

3.) *Ha már Jézusnak meg kell halnia, akkor Mária együtt akar vele halni.*

ÓMS

CsNM

(12) Avagy halál kínjával,
**Anyát édes fiával
Egyetemben öljétek!**

Azért mégis kérlek téged, én Istenem,
Hallgasd meg bárcsak az harmadik kéré-
sem,
Fiú lévén ebben kérlek, engedj nékem,
Avagy **halálodban tégy részessé engem.**

V.) 1766

a.) A fia halálát látó Anya gyötrődik.

ÓMS

CsNM

(1) **Bútól aszok, epedek.**

...éjjel-nappal **búban van én szívem,**

Ah, jaj, hova lettél, szerelmes szülöttem.

(4) **Én keblem bútól fárad.**

Keserű bánatban borult már én szívem.

b.) Az összevert-Krisztus képe:

ÓMS

CsNM

(6) **Szegényül szépséged**

<Epilógus>
Nézd meg, egész teste **sebekkel** van rakva,

Meg kékült, veresült éppen minden tagja,
Épséget ő rajta senki nem kaphatna,
Mert a sok ütésnek s verésnek nincs száma.

/CsNM 241./

c.) Az elfogási-jelenet:

ÓMS

CSNM

(11) **Fogva, húzogatva,
Öklelve, kötve
Ölöd.**

<Centurio>
Egy szívvel lélekkel rajta jó vitézek,
Mindjárt kezeteket reája tegyétek,
**Lánczal, kötelekkel őt meg kötözzétek,
Az után ha tetzik, üsssétek, verjétek...
Tölcsetek ell rajta minden gonoszságot!**

/CsNM 228./

„Aki ezt az imádságot...”

A hetvenes évek elején látott hozzá hazai nemzetiségeink szent folklórájának gyűjtéséhez Erdélyi Zsuzsanna. Elsősorban az imádság funkcióban élő, tehát az imádságműfaj jellemző jegyeit hordozó szövegeket célozta meg. Nem kellett sokáig keresgélnie, bőven törtek föl az emlékezet mélyéről. Örömet szereztek a gyűjtőknek, és meglepetést okoztak az adatközlőknek, hogy alig „használt”, gyakran már elfeledettnek hitt imádságaikat is elő tudták ásni a múlt hordaléka alól.

Szólt alapvető dolgokról, és választ adott nemcsak a magyar és a Kárpát-medencei, hanem általában az európai imádsághagyomány eredetének, kialakulásának és történeti fejlődésének jó néhány kérdésére. Igyekezett bemutatni a késő középkor szellemiségét, kegyességi hátterét, köznépi vallásosságát, érzékeltetni a kor kitermelte spirituális hitbéli élményét, annak kifejezési formáit. Fokozott jelentőséget tulajdonított Assissi Szent Ferencnek és követőinek az erősen érzelmekre ható, ún. „lángoló vallásosság” kialakulásában. E felfokozott vallási érzés szükségszerűen hívta életre és virágoztatta fel a passióepika és a Mária-siralom-líra, a szent színjátékok műfajait. A Golgota-drámát megjelenítő drámák sokszor kemény, verista képei annyira belevésődtek a hívők lelkébe, hogy mindmáig nem tűntek el onnan, sőt meg is jelenítik az egykori passiókból és Mária-siralmakból folklorizálódott szövegeink, népi imádságaink, amelyek valójában a késő középkor rózsafüzéres költészetének elnépiesedett emlékei. A közösségi kötődés és gyakorlat őrizte meg számunkra.

Megőrizte legalább azokat, merthogy betű hordozta alkotásainkat viharos történelmünk elemésztette, illetve egy-két szórványt hagyott meg belőlük. Jó, hogy van egy Halotti Beszédünk, egy Ómagyar Mária-siralmunk, egy Königsbergi Töredékünk, de mi minden lehetett még. Ezekről az alig tudott / látott dolgokról szolgáltató információt a kollektív memória, a népi emlékezet.²⁹

Az archaikus népi imádságok hordozó rétegük révén a folklórhoz tartoznak: a szájhagyományozó – orális – népi kultúrában maradtak fenn, s jelenleg is a népi gyakorlathoz kötődnek.

Szövegszerű megjelenésükben viszont az irodalom- és a nyelvtudomány körébe sorolhatók: alapelemeikben a késő középkor nemzeti nyelvű irodalmi tényeivel vannak kapcsolatban.

Funkciójuk azonban már a vallási tudományokhoz csatolja őket: imádságként a vallási hitélmény kifejezői. Tudat- és képzeletvilágunknak erősen szinkretikus kifejezői, mivel az egyház kialakította misztikus világképbe illeszthető spirituális összetevők mellett sok bennük az ősi, mágikus világképpel háttérrelhető elem.

Mindezen túl az archaikus népi imádságok több más tudományággal is érintkeznek. A szellem- és művelődéstörténet, a szociológia, a pszichológia, a zene- és képzőművészet számára is van mondanivalójuk.³⁰

Végezetül kimondhatjuk azt, hogy Magyarországon a szóbeliség őrizte meg mindazt, amit szerencsésebb országokban az írásbeliség. „Nálunk ezért az orális kultúra állománya esetenként forrásértékű is lehet.”³¹

A népi imádságok középponti témája a Krisztus-halál és Mária anyai gyásza, siralma. Az e témát megjelenítő alapszerkezet hármasság tagolású. A lírai jellegű kezdőszakasz rendszerint keresztyén jelképekkel elegyes természeti kép. – A népi költés természeti kezdőképe közismerten a világi líra egyik alapvonása is. – Az epikus jellegű középső szakasz a Krisztus-halál sűrített, passiószerű közlése, netán egy-egy apokrif hagyomány éltette többszemélyes mozzanata, amely a műnek dramatikus színezetet ad. Ez az epikus-dramatikus vonás a késő középkor vallásos színjátzását idézi, melyben a történet elmondása és megjelenítése váltakozva követheti egymást, gyakorta kiegészülve az érzelmekre ható lírai betétekkel, pl. Mária vagy mások, Péter, Mária Magdolna siralmaival. Az imádságszövegek harmadik szakasza rövid, tényközlő záróformula: záradék. Ez jeli az adott / meghatározott feltételek között elmondott imádság jutalmát, kegyes hasznát, amely sokféle lehet: különböző kegyelmek, bűnbocsánat, sőt üdvözülés is. A nép tudatában e záradékok tartalmi hitelességéhez kétség nem férhet. A bennük foglaltakat nem akárki közli vele, hanem a megfellebbezhetetlen hites hely, maguk az égiek. Isten, Krisztus, Szűz Mária, valamelyik apostol vagy evangélista.³²

Motívumok:

Keresem uccákru' uccákra

Menny el, menny el a magos Kálvária hegyére!
Ott vagyon egy szent keresztfa,
Arra vagyon fölfeszítve,
Vasdárdával nyitogattyák,
Arcul verik, vérrel verőtékeznek,
Ecettel, epével itattyák,
Tövissel koronázzák,
Marokvesszővel csapkodják...³³

Elindula

Menj el, Asszonyom, Szűz Mária,
Lépjél öt mélyes lépést,
Ejts el három véres könnyet,
Tekints föl a magas Kálvária-hegyre, a magas keresztfára,
Meglátod a te áldott Szent Fiadot felfeszítve.³⁴

Mer' meghattam a földnek kujcsait

Ó, Mária, anyám, már megmon(d)tam, lépj ki lépést, lép(j) ajtódon,
Könyökig kön(n)ybe, térdig vérbe
Maj(d) meglátod Szent Fiadat, Jézus Krisztus(t), Jézus Világ Urát a magos keresztfán,
Szencsés szent fejit tövissel megkoronázták,
Szencsés szent száját epéve(l) és ecette' itatták,
Szencsés szent kezeit kiterjesztették,
Szencsés szent lábát leszeggették...³⁵

Az Úrjézus Krisztus imádsága a Gecemányi-kertbe'

Magos fára feszítették...³⁶

Hogy a keresztet hordozd

A zsidók hétféle csúfságot követtek el velem:
Kezeimet összekötötték

Lábaimat összeszögezték,
A kezeimbe csufságképpen egy nádszálat adtak,
A fejemet tövissel megkoronázták,
Az oldalamat lándzsával átszúrták
(variáció: *dárdával*)
Meljből vér és víz folyt ki
(variáció: *Abból*)
Ezen vér és víz édesanyámra csöpögött.
(variáció: *Melj Szűz Máriára csöpögött.*)³⁷

Égen mennyi csillag

Megkoronázták,
Dárdával dárdázták,
Koronával koronázták...³⁸

„Nyiss, kaput, angyal!”

Az archetipikus képek egy szellemi világ üzeneteit közvetítik, tehát szimbólumok. A szimbolizáció jelenségét azonban ez esetben nem foghatjuk fel úgy, mint a jelölő (kép) és a jelölt (üzenet) konvención alapuló megfeleltetését. Az archetipikus szimbólumok spontán kulturális produktumok, mindig többet képviselnek, mint a nyilvánvaló és közvetlen jelentésük. Mivel nem mesterségesen tulajdonított jelentésük van, erejük spontán, lényegi és átható.³⁹

A csángó imák képei – A pénteki kereszthalálra való emlékezés: Tánczos felhívja a figyelmet arra, hogy a népi archaikus imák egyrészét maguk az adatközlők nevezik ún. „pénteki imádság”-nak, hiszen a szövegek zöme megjeleníti a passiót, illetve hangsúlyosan utal az esemény üdvtörténeti jelentőségére.

„A kereszthalál és megváltás téma központi jelentőségének megfelelően az imaszövegek tetemes része a pénteki napon történt krisztusi kereszthalálra való emlékezéssel kezdődik.”⁴⁰ S emiatt van az, hogy a moldvai archaikus imáknak ez az egyetlen olyan képi egysége, amely kizárólag imakezdő helyzetben fordul elő.

Motívumok:

- 1.) „Brátfát⁴¹ keresztbe tedzszik,
vas kironokvol⁴² felszegezzenek,
tüzesz osztorokvol ingemet osztorozzanak,
tüzesz kestyükvel z én testemet szabadlják,
rút nyálákvál töpdösszönök^{43!}”⁴⁴
- 2.) „Három napig futassanak,
harmadnapra megfogjanak,
nagy Kálvária hegyre kivigyenek,
fakeresztre felfeszítsenek!
Tüz ostorval ostorózzanak,
büdös nyálval töpdössenek,
véretem, epémet fekete földvel megitassák!”⁴⁵
- 3.) „Hogyne sírnák, hogyne rínék,
ha én úgy vagyok elrendelve az én Teremtőmtől,
két kezembe két vasszeg,
két lábomba egy vasszeg!”⁴⁶
- 4.) „Szent testemet ostorózzák,
szent fejemet tövissel koronázzák,
szent kezeimet két va szegvel keresztfára szegzik,

szent lábaimot is egy vasszegvel keresztfára szegzik.”⁴⁷

- 5.) „A zsidók kezikbe vótam,
harmad kegyes napja üdöznek, kergetnek,
magas hegyre kikeritettek,
magos keresztfára felfeszítettek,
két kezemet kétfelé feszítették,
vas szegekkel leszeggették,
a lábomat esszetették,
vas lárdákval megnyitották az ódalamat,
piros véreket kiontották,
fekete föld színyivl itatták,
vas ostorokkal ostoroztak,
bűdös nyálikval töpdöstek,
véres kendezőjikkal kendezték.”⁴⁸
- 6.) „Krisztus urunk keresztfán függ vala,
szent haját leeresztette vala,
szentséges szent fejét töviskoronával koronázzák vala,
szentséges szent ódalmát
vasláncsákkal nyitogassák vala,
kiből kifojt drágalatos szentséges piros vér.”⁴⁹
- 7.) „vasz rudakval lecsiptetve...”⁵⁰
- 8.) „Vosrudokvol lecsiptetve...”⁵¹

„Gyöngyökkel gyökereztél”

A kötettel a szerző legfőbb szándéka a figyelemfelhívás: jelezni szeretné, hogy a szakrális gyökerű folklór olyan műfajai várnak lejegyzésre, melynek kutatására, publikussá tételére, a népi kultúránkban betöltött szerepük vizsgálatára a diktatúra évtizedeiben alig volt lehetőségünk, de amelyek még ma is viszonylag eredményesen gyűjthetők. Elsősorban az archaikus imákra kell itt gondolni, és a velük rokon egyéb műfajokra (epikus ráolvasások, kántáló énekek, Mária-siralmak, nagybőjti népénekek stb.).

Az archaikus ima által behatárolt szellemi erőteret Pais Dezső annakidején joggal nevezte „terra incognita spiritualia”-nak, azóta ugyanis bebizonyosodott, hogy a folkloristák által megkésve felfedezett szövegek mögött a középkor Európa-szerte egyetemes szellemi világa húzódik meg, melyet sajátosan színeznék át egy-egy nép egyedi, olykor a pogánykorig visszamenő hagyományai. A magyarság esetében különösen fontos ez az Ómagyar Mária-siralom korára visszamenő hagyomány, hiszen írott forrásaink – Európa szerencsésebb sorsú népeitől eltérően – megsemmisültek, s így a hajdani írásbeliség folklór által megőrzött szövegei is forrásértékűvé válnak.⁵² Az imaszövegek nyilvánvalóan ahhoz a közös európai gyökérhez kapcsolódnak, melyből a középkorban a krisztusi szenvedéstörténetet felidéző passióköltészet és a Mária-siralmak költészete kisarjadt, de szövegvilágukban etnikus sajátosságokat is tükröznek.

Az archaikus imák terjedésében Moldvában és Székelyföldön nagy szerepe volt a ferencesek jelenlétének – mint ismeretes, a XV-XVI. században csak Csíksomlyón, Marosvásárhelyen, Bákóban voltak kolostoraik, de a XVII. századtól Mikházán, Gyergyószárhegyen, Esztelneken és Székelyudvarhelyen is letelepedtek –, hiszen az érzelmi átélésre hangolt passióköltészet elsősorban a ferences kolostorok környékén virágzott fel. A moldvai és gyimesi szövegekben is hangsúlyosan jelenlévő jelképek („hajnal, hajnal, piros hajnal”; „piros hajnal hasada, égi madár reppene” stb.) a XIV-XVI. században ferences környezetben terjedő fénykultusszal is összefügghetnek.⁵³

„Az archaikus imák nemcsak szövegszerűen, hanem mentális vonatkozásban is a középkor világához kapcsolódnak. Használóik a legfelsőbb lény állandó közelségében élnek. Az ima a Szenttel való kapcsolattartás eszköze: a Szent közelsége védelmet nyújt a tényleges fenyegető veszedelmek ellen, s a szenvedéstörténet állandó felidézése, a krisztusi kinszenve-

désből való részvállalás (compassio) elérhető közelségbe hozzák a mennyországot is. Az ima biztonság és vigasz.”⁵⁴

Gyimesi szövegek

Motívumok:

- 1.) „...el van rendelve,
két nap üldöznek
harmadnapján megfognak,
Kálvária hegyre kihajtnak,
kőlopokhoz⁵⁵ megkötöznek,
vasostorval ostoroznak,
szentséges szent fejemet tövisvel koronázzák,
szentséges szent két kezem kétfelé hajcsák,
vasszegekvel átolszegik,
szentséges szent véremet eleresztik,
szentséges szent két lábamot egymásra hajcsák,
vasszegekvel átszegik,
szentséges szent ódalamból szentséges szent véremet vashorgonyokkal kieresztik...”⁵⁶
- 2.) „...harmadnap egész napja, hogy én áldott
szent fiamot nem láttam.
Kivitték Kálvária hegyire,
felfeszítették magos keresztfára...”⁵⁷
- 3.) „...szent vére szomorodva,
aranyhaja kiszakadva
piros vére kiomolva.

...elfogták a te áldott szent fjadot!
Sértve üdözik,
a magos keresztre feszítik,
szegzik lábát egy hejré,
a két karját kétfelé.”⁵⁸
- 4.) „Kejj fel, Boldogasszon édesanyánk,
me elfogták fjadot a gonosz zsidók,
vasvesszőkkel vesszőzik,
keresztre feszítettik.”⁵⁹
- 5.) „Aludtam én, édes fiam, de felébredtem,
iszonyuat álmodtam felőled.
láttam, hogy a kertbe megfognak,
kötelekkel megkötöztek,
először Kaifáshoz,
Kaifástól Pilátushoz,
s onnat Heródeshez vittek.
Iszonyuan megverték,
szent fejedet tövissel koronázták.
Azután tanácsházból a Kálvária hegyére vittek,
válladra nehéz fát tettek,
utoljára keresztre feszítették.
Annyira felemeltek, hogy el nem érhettelek,
oldaladat dárdával átverték,
mejből vér és víz fojt ki.
Ezen vér és víz reám csöpögött.
Innen azután levettek,
ölömbe tettek,
midőn elájultam, a hétélű tör egészen átolverte szívemet,
hogy az nagy fájdalmában majd kettérepedt.”⁶⁰

Moldvai szövegek

- 1.) „Hol látta? Hol láttam?
Kálvária hegyen.
Két letura⁶¹ közt kikésérték,
magas keresztfára megfeszítették,
tompá szegekkel szegezték,
vasláncsákkal nyitogatták,
vasdárdákkal döfödték,
vasostorokkal ostorozták,
vasseprűkkel seprűzték,
vaskeccsűkkel csabodták,
bűdös nyálakkal töpdösték.”⁶²
- 2.) „Kristisurunk keresztfán függ vala,
szent haját leeresztette vala,
szentséges szent fejit töviskoronával koronázzá[k] vala,
szentséges szent ódalát
vasláncsákkal nyitogassák vala,
kiből kifojt drágalátos szentséges piros vér.”⁶³
- 3.) „Úrjézus Krisztus keresztfán vala,
arany szent haját leeresztették vala,
arany szent szakállát szaggassák vala,
töviskoronákkal koronázzák vala,
vasláncsákkal feszítetik vala,
onnan vér és víz foj vala,
szüve szomorodva,
színye elváltozva.”⁶⁴
- 4.) „lárdával⁶⁵, láncsával,
vasostorokkal ostorozzák vala,
vaskecsűkkel fogdosták vala,
dűdös nyálakkal töpdösik vala.”⁶⁶
- 5.) „Hogyne sírnék, mikor az én atyámtól ki vagyok rendelve,
keresztfára fesziccsenek,
két lábamba e[gy] szeget,
két kezembe két vacceget [üssenek],
és töviskoronákkal koronáddzanak,
vasgyárgyákkal ökleljenek,
vasrudakkal csabodjanak!”⁶⁷
- 6.) „Hogyne sírjak, keseregjek,
elvesztettem a szent fijamat!
A zsidók három nap kergették,
negyednapján megfogták,
vaskeresztre húzták.
Bűdös nyálakkal esszetöpdösték,
csipkekoronát a fejibe húzták,
csiháninget⁶⁸ feladták,
vasescsűkkel megcsabodták,
öt vasszeggel keresztfára feszítették.”⁶⁹

A gyűjtött anyag úgy vélem meggyőzően mutatja, hogy létezik a katolikus irodalom különféle ágaiban, Krisztus szenvedéseinek feldolgozásában egy, a Biblia tartalmával nem egészen azonos, évszázadokon keresztül továbbélő, tovább öröklődő hagyomány. Ennek a hagyománynak egy korai összegzője az ÓMS, ami még nagyobb rangot ad a műnek.

Azt, hogy ennek a hagyománynak, melyben az ÓMS és a többi vizsgált mű is gyökerezik, milyen forrásanyagra megy vissza, nem tudom, de ennek feltérképezése nem is volt vállalt célom. A hagyományt bemutattam, motívumkincsét részletezve felvázoltam. Kitzűzött feladatokat végigvittem.

RÖVIDÍTÉS JEGYZÉK

<i>BD</i>	Bene Demeter: Nagypénteki actio (1747-1751)
<i>CsNM</i>	Csíksomlyói Nagypénteki Misztériumok
<i>CsNM 1</i>	III. passió (1759)
<i>CsNM 2</i>	IV. passió (1766)
<i>DP</i>	Devóciós passió
<i>DP1</i>	[Devóciós passió] a Weszprémi-kódexből (16. század első negyede)
<i>DP2</i>	[Devóciós passió] az Érsekújvári-kódexből (1529-1531)
<i>HM</i>	Hajnal Mátyás: Boldogasszony Szűz Máriának siralma
<i>JM</i>	Juhász Máté: A Krisztusnak érettünk való kinszenvedéséről (1761)
<i>Kat. ének 1</i>	Planctus Beatae Mariae (Drágalátos Isten anyja...)
<i>Kat. ének 2</i>	Böldög asszony siralma (Fiam Jesus Idvezitöm...)
<i>Kat. ének 3</i>	Jaj mit látok, s mit szemlelek...
<i>Kat. ének 4</i>	Jesuzért való kesergések (Nezvéen magas kereszt-fára...)
<i>Kat. ének 5</i>	Passio de vita Christi (A' Felséges Isten, ki lakik Mennyégben...)
<i>Kat. ének 6</i>	Más ének Nagy Péntekre (Iaj nagy kedven tartot drága édes szülöttem...)
<i>Laskai</i>	Laskai Osvát: Modus Devotissimus Passionis Domini Jesu Christi [Devóciós passió] (15. század vége)
<i>MS</i>	[Mária-siralom] a Winkler-kódexből (1506)
<i>ÓMS</i>	Ómagyar Mária-siralom
<i>PP</i>	Pázmány Péter: Nagypénteken első prédikáció. Az egész passió rendi
<i>RMDE I.</i>	Régi Magyar Drámai Emlékek
<i>RMKT</i>	Régi Magyar Költők Tára XVII. század: Katolikus Énekek (1660-as, 1670-es évek)
<i>Szgyt.</i>	Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból: Késő-reneszánsz manierizmus és kora barokk

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A magyar irodalom története 1600-ig* (1964), szerk. KLANICZAY Tibor, Akadémiai Kiadó. Bp.
- A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig* (1964), szerk. KLANICZAY Tibor, Akadémiai Kiadó. Bp.
- BÁLINT Sándor (1989), *Karácsony, húsvét, pünkösd: A nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából.* az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Bp.
- BÁRCZI-BENKŐ BERRÁR (1967), *A magyar nyelv története.* Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp., 44.
- BENKŐ Loránd (1980), *Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegei.* Akadémiai Kiadó. Bp., 52-53, 60-61, 329-350.
- Csíksomlyói Nagypénteki Misztériumok* (1897), kiadta FÜLÖP Árpád, Franklin-társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda. Bp.
- ERDÉLYI Zsuzsanna (2001), *Aki ezt az imádságot...: Élő passiók.* Kalligram. Pozsony
- HORVÁTH János (1988), *A magyar irodalmi műveltség kezdetei.* Akadémiai Kiadó. Bp.
- Irodalmi szöveggyűjtemény* (1997), összeállította és a jegyzeteket készítette SÍPOS Sándor, KRÓMER Erika, STUHÁN Veronika, kiegészítette SÍPOS Sándor, Pedellus Kft. Debrecen
- KILIÁN István (1981), *Magyar Mária Siralomok.* Újírás. 4.

- MARTINKÓ András (1988), *Az ÓMS hazai és európai tükörben*. Akadémiai Kiadó. Bp.
- Minorita iskoladrámák* (1989), sajtó alá rendezte KILIÁN István, Akadémiai Kiadó. Bp.
- Régi Magyar Drámai Emlékek I.* (1960), szerk. KARDOS Tibor, sajtó alá rendezte valamint a bevezetést írta KARDOS Tibor és DÖMÖTÖR Tekla, a szövegek gondozásában közreműködött SZILVÁS Gyula, Akadémiai Kiadó. Bp.
- Régi Magyar Költők Tára XVII. század: Katolikus egyházi énekek (1660-as, 1670-es évek)* (1992), sajtó alá rendezte STOLL Béla, Argumentum Kiadó – Akadémiai Kiadó. Bp.
- Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból: Késő-renaisszánsz manierizmus és kora barokk* (1998), szerk. KOVÁCS Sándor Iván, Osiris Kiadó. Bp.
- TÁNCZOS Vilmos (1996), *Gyöngyökkel gyökereztél: Gyimesi és moldvai archaikus imádságok*. Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda (Krónika könyvek, sorozatszerk. HAJDÚ Farkas-Zoltán)
- (2001) *Nyiss kaput, angyal!: Moldvai csángó népi imádságok. Archetipikus szimbolizáció és élettér*. Püski. Bp.

JEGYZETEK

-
- ¹ Vö. BÁLINT Sándor, *Karácsony, húsvét, pünkösd: A nagyünnep hazai és közép-európai hagyományvilágából*, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Bp., 1989, 221-237.
- ² HORVÁTH János, *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1988, 91.
- ³ VÍZKELETY András, *Világ világa, virágnak virága*, Európa Kiadó, Bp., 1986.
- ⁴ MARTINKÓ András, *Az ÓMS hazai és európai tükörben*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1988.
- ⁵ *A magyar irodalom története 1600-ig*, szerkesztette KLANICZAY Tibor, Akadémiai Kiadó, Bp., 1964, 117.
- ⁶ Kik is a beginák? Az apácákhoz nagyon hasonlóan szerveződő női rend-féle. Őket is szigorú szabályok kötik, de ezek lazábbak, mint az apácákra vonatkozó fegyelem. Ugyanúgy egyenruhát viselnek, közösségi munkát végeznek, csak mindezt világibb keretek közt teszik.
- ⁷ VÍZKELETY I.m. 11-12.
- ⁸ *Irodalmi szöveggyűjtemény*, összeállította és a jegyzeteket készítette SÍPOS Sándor, KRÓMER Erika, STUHÁN Veronika, kiegészítette SÍPOS Sándor, Pedellus Kft., Debrecen, 1997, 45-46.
- ⁹ *Régi Magyar Drámai Emlékek I.*, szerkesztette KARDOS Tibor, sajtó alá rendezte valamint a bevezetést írta KARDOS Tibor és DÖMÖTÖR Tekla, a szövegek gondozásában közreműködött SZILVÁS Gyula, Akadémiai Kiadó, Bp., 1960, 349-381.
- ¹⁰ Uo. 391-397.
- ¹¹ Uo. 399-410.
- ¹² Uo. 411-423.
- ¹³ *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból I.: Késő-renaisszánsz manierizmus és kora barokk*, szerkesztette KOVÁCS Sándor Iván, Osiris Kiadó, Bp., 1998, 459-460.
- ¹⁴ Uo. 372-373.
- ¹⁵ *Régi magyar költők tára XVII. század: Katolikus egyházi énekek (1660-as, 1670-es évek) 15/A Szövegek*, sajtó alá rendezte STOLL Béla, Argumentum Kiadó – Akadémiai Kiadó, Bp., 1992, 173-281.
- ¹⁶ *Minorita iskoladrámák*, sajtó alá rendezte KILIÁN István = *Régi Magyar Drámai Emlékek XVIII. század (2.) sorozatszerkesztő* KILIÁN István és VARGA Imre, Akadémiai Kiadó, Bp., 1989, 125-168.
- ¹⁷ Uo. 185-268.
- ¹⁸ *Csíksomlyói Nagypénteki Misztériumok*, kiadta FÜLÖP Árpád = *Régi Magyar Könyvtár sorozat 3.*, szerk. HEINRICH Gusztáv, Bp., Franklin-társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1897.
- ¹⁹ 1.) ERDÉLYI Zsuzsanna, *Aki ezt az imádságot...: Élő passiók*, Kalligram, Pozsony, 2001.
2.) TÁNCZOS Vilmos, *Nyiss kaput, angyal!: Moldvai csángó népi imádságok. Archetipikus szimbolizáció és élettér*, Püski, Bp., 2001.

3.) TÁNCZOS Vilmos, *Gyöngyökkel gyökereztél: gyimesi és moldvai archaikus imádságok*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1996 (Krónika könyvek, sorozatszerk. HAJDÚ Farkas-Zoltán)

²⁰ Jelen dolgozat egy rövidített változata az eredetinek, amelyet 2003-ban Veszprémben is bemutattam az OTDK-n. A majd 80 oldalnyi tanulmányomat oly módon igyekeztem lerövidíteni, hogy a régi magyar emlékek és az ÓMS összevetését teljes mértékben meghagytam, a későbbi korok archaikus imádságaiból viszont csak az érdekesebbeket emeltem ki, azokat, amelyek jól mutatják az egyező motívumokat.

²¹ *A magyar irodalom története I.*, szerkesztette: KLANICZAY Tibor, Akadémiai Kiadó, Bp., 1964, 142. (A fejezetet írta V. KOVÁCS Sándor)

²² Vö. Uo. 164.

²³ KILIÁN István, *Magyar Mária-síralmak*, Újírás, 1981/4, 4-5 és 12.

²⁴ Jn 19, 33-35: „Mikor pedig Jézushoz érének és látják vala, hogy ő már halott, nem törék meg az ő lábszárait; Hanem egy a vitézek közül dárdával dőfé meg az ő oldalát, és azonnal vér és víz jöve ki abból. És a ki látta, bizonysgot tett, és igaz az ő tanúbizonyága; és az tudja, hogy ő igazat mond, hogy ti is higyjetek.” = In. *Újszövetség*

²⁵ Lk 2, 34-35: „És megáldd őket Simeon, és monda Máriának, az ő anyjának: ímé ez vette-tett sokaknak elestére és feltámadására az Izráelben; és jegyül, a kinek sokan ellene mondanak; Sőt a te lelketet is átalhatja az éles tör; hogy sok szív gondolatai nyilvánvalókká legyenek.” = In. *Újszövetség*.

²⁶ *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*, szerk. KLANICZAY Tibor, Akadémiai Kiadó, Bp., 1964, 497. (A fejezetet írta VARGA Imre)

²⁷ Kedves Csaba a drámák népi elemeit részletesen felkutatta: KEDVES Csaba, *Folklorisztikus motívumok a csíksomlyói misztériumdrámákban* = In. *Barokk színház – barokk dráma: Az 1994. évi egrí Iskoladráma és barokk c. konferencia előadásai*, szerk. PINTÉR Márta Zsuzsanna, Debrecen, 1997, 161-169.

²⁸ Schmikli csíksomlyói drámákból írt korábban OTDK dolgozatot, szakdolgozata is ebben a témában született, és több cikket is publikált, melyekben motívumokra bontott vizsgálódást végzett, megfigyeléseit táblázatba rendezetten közli. A magyar színház születése c. gyűjteményes kötetben találkoztam kutatásai eredményével.

²⁹ Vö. *Előjáróban* = In. ERDÉLYI Zsuzsanna, *Aki ezt az imádságot...: Élő passiók*, Kalligram, Pozsony, 2001, 10-14.

³⁰ Vö. Uo. 29.

³¹ Uo. 30.

³² Uo. 35-36.

³³ ERDÉLYI 156-157.

Babos Jánosné Ruzics Rozália

Hegyet hágék, lőtöt lépék, Bp., 1976 (1978) 269-271. (63 sz. ima)

³⁴ ERDÉLYI 158.

Raduly Jánosné Móga Margit

Hegyet hágék, lőtöt lépék, Pozsony, 1999, 909-911. (273 sz. imádság)

³⁵ ERDÉLYI 160.

Tomisa Imréné Balázs Mária

Hegyet hágék, lőtöt lépék, Bp., 1976 (1978); Pozsony 1999, 388-389. (111 sz. imádság)

³⁶ ERDÉLYI 162-163.

Bencs Józsefné Szilvai Anna

Hegyet hágék, lőtöt lépék, Bp., 1976, 460-462. (139 sz. imádság)

³⁷ ERDÉLYI 169-170.

Pálmai Ferencné Holló Johanna

Hegyet hágék, lőtöt lépék, Bp., 1976 (1978); Pozsony 1999, 541-542. (174 sz. imádság)

³⁸ ERDÉLYI 170-172.

Ander Imréné Magyar Júlia

Hegyet hágék, lőtöt lépék, Bp., 1976 (1978); Pozsony 1999, 603-604. (204 sz. imádság)

³⁹ Vö. TÁNCZOS Vilmos, *Nyiss kaput, angyall!: Moldvai csángó népi imádságok. Archetipikus szimbolizáció és élettér*, Püski Kiadó, Bp., 2001, 21-22.

⁴⁰ Uo. 141.

⁴¹ fenyőfát

⁴² kiron = hosszú vasszeg

⁴³ köpdössenek

⁴⁴ Uo. 274-275. Özv. Szeszku Ferencné Perka (Pers) Mária, Szabófalva, 1996.

⁴⁵ Uo. 280-281. Imre András, Kalugarén, 1996.

⁴⁶ Uo. 281. Csobotár Rózi (Cibotaru Ruxandra), Szászkút, 1996.

⁴⁷ Uo. 281-282. László Józsefné Kis Erzsébet, Pusztina, 1994.

⁴⁸ Uo. 283-284. Páncél Péterné, Pusztina, 1991.

⁴⁹ Uo. 284. Jancsi Péterné Rozália, Szitás, 1992.

⁵⁰ Uo. 285-286. Özv. Antal Andrásné Merketán Borbála, Gyoszény, 1994.

⁵¹ Uo. 286. Benke Teréz, Forrófalva, 1991.

⁵² Vö. *Bevezetés* =In. TÁNCZOS Vilmos, *Gyöngyökkel gyökereztél: gyimesi és moldvai archaikus imádságok*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1996 (Krónika könyvek, sorozatszerk. HAJDÚ Farkas-Zoltán)

⁵³ Vö. Uo. 14.

⁵⁴ Vö. Uo. 21.

⁵⁵ Kőoszlop, kősas

⁵⁶ Uo. 95-96. Póra Imréné Póra Erzsébet, Felsőlok, Komját, 1990.

⁵⁷ Uo. 97. Karácsony Imre, Felsőlok, Komját, 1990.

⁵⁸ Uo. 98-99. Karácsony Heléna Jánosné Karácsony Erzsébet, Felsőlok, Komját, 1990.

⁵⁹ Uo. 103. Bukuri Prezsmer Mária, Bükkhavaspatka, 1990.

⁶⁰ Uo. 100-102. Főcze Géza, Hidegség, 1980.

⁶¹ lator

⁶² Uo. 152-153. Mátyás Péterné Juzsi Ilona, Pusztina, 1991.

⁶³ Uo. 158-159. Jancsi Péterné Rozália, Szitás, 1992.

⁶⁴ Uo. 159-160. Szakács Istvánné Jákob Lina, Tatros, 1992.

⁶⁵ dárdával

⁶⁶ Uo. 161. Lupu Mária, Diószeg, 1980.

⁶⁷ Uo. 162-163. Jancsi Rozália, Szitás, 1992.

⁶⁸ csaláninget

⁶⁹ Uo. 163. Özv. Pántya Mihályné Imre Katalin, Szitás, 1992.